

Szemerszki Marianna

**A NEM ÁLLAMI FELSŐOKTATÁSI
INTÉZMÉNYEK HALLGATÓI**

STUDENTS IN NON-STATE HIGHER EDUCATION

No. 269

Szemerszki Marianna
A nem állami felsőoktatási intézmények
hallgatói

Students in Non-State Higher Education

FELSŐOKTATÁSI KUTATÓINTÉZET
BUDAPEST, 2006.

KUTATÁS KÖZBEN 269
(219–228-ig Educatio Füzetek címen)

SOROZATSZERKESZTŐ: Tomasz Gábor
Szerkesztőbizottsági tagok: Györgyi Zoltán, Híves Tamás

Lektorálta: Gábor Kálmán

A kutatást az OTKA támogatta.

© Szemerszki Marianna, Felsőoktatási Kutatóintézet, 2006.

Felsőoktatási Kutatóintézet
HU ISSN 1588-3094
ISBN 963 404 403 4

Felelős kiadó: Liskó Ilona, a Felsőoktatási Kutatóintézet igazgatója
Műszaki vezető: Orosz Józsefné
Műszaki szerkesztő: Híves Tamás
Terjedelem: 4,4 A/5 ív
Készült a Felsőoktatási Kutatóintézet sokszorosítójában

TARTALOM

Bevezetés	5
1. Háttér adatok és hipotézisek	7
1.1. A kutatás módszere	7
1.2. A kutatásban szereplő intézményi kör	8
1.3. A hallgatói létszám alakulása a vizsgált intézményekben	9
1.4. A kérdezettek összetétele	13
2. A hallgatói kör heterogenitásának főbb jellemzői	15
2.1. A hallgatók iskolázottsági, kulturális háttere	15
2.1.1. Középiszkolai háttér	15
2.1.2. A hallgatók nyelvismerete	18
2.1.3. Pályaválasztási motivációk, a felvételi körülményei	22
2.2. Szülői, családi háttér	29
2.2.1. A szülők iskolázottsága	31
2.2.2. A szülők foglalkozási jellemzői	35
2.2.3. A család jövedelmi, anyagi helyzete	37
2.3. A hallgatói lét költségei, a saját anyagi helyzet főbb jellemzői	44
2.3.1. Saját anyagi helyzet	44
2.3.2. Munkavégzés	51
2.3.3. A költségtérítés terhei	52
2.4. Tanulmányi előmenetel és további tervek	55
Összegzés	60
Irodalom	62
Függelék	64
Summary	67

Bevezetés

A felsőoktatás egyre nagyobb tömegeket érintő és a 20. században egyre inkább átalakuló világában a magán-felsőoktatás méreteinek, funkciójának vizsgálata mind a kutatók, mind pedig a laikusok köréből egyre nagyobb érdeklődést von maga után. A magánerőforrások korábban erőteljesebb bevonása a felsőoktatásba a világ valamennyi régiójában megfigyelhető, bár a folyamat más-más időszakokban, eltérő mértékben és más-más sajátosságok mentén következett be. A magán-felsőoktatás jelenségét három szinten értelmezhetjük: rendszerszinten, intézményi szinten és hallgatói szinten. A nemzetközi és a hazai szakirodalom leginkább rendszerszinten foglalkozik a jelenséggel, de intézményi szinten is készültek már feltáró jellegű kutatások. A hallgatói szint vizsgálata azokban az országokban gyakoribb, amelyekben a magán-felsőoktatás viszonylag nagy múlttal és nagy hallgatói részarányval rendelkezik. Magyarországon a magán-felsőoktatás intézményrendszere a rendszerváltást követően alakult ki, s nyerte el közel véglegesnek tekinthető méreteit, ennek köszönhetően ez idáig a hallgatói csoport átfogó szociológiai vizsgálatára sem kerülhetett sor. Ebben a tanulmányban erre a mikroszintre koncentrálok, miután véleményem szerint a hallgatókkal, a hallgatói léttel kapcsolatos adatok, információk újszerű eredményeket jelentenek a hazai felsőoktatás-kutatásokban.

A lényegi elemzés előtt kiemelten fontos a magán-felsőoktatás fogalmának tisztázása. A legelterjedtebb definíció szerint az oktatás bármely olyan típusa, amelyet kizárólag magánszemélyek, illetve egyesületek alapítottak és működtetnek, a magánoktatás körébe tartozik. Ennek a kategóriának egy alosztályát képezi a magánoktatás szűkebben vett értelmezése, amely kizárólag magánszemélyek vagy egyesületek által finanszírozott intézményeket vesz figyelembe. A legtöbb országban a magánoktatás, így a magán-felsőoktatás is az oktatás azon része, amely nem állami oktatási ellátást testesít meg, állami szervektől kap támogatást, és az állami felület bizonyos mértékének megfelel.

A magyar köznyelvben a magán-felsőoktatás jobbra a költségtérítéses magánfőiskolákat jelenti, dolgozatomban azonban a nemzetközi szakirodalomban használatos „*private higher education*” értelemben használom, s a nem állami felsőoktatás valamennyi szegmensét értem alatta. A hazai szakirodalom egy része ugyancsak ezt a terminológiát veszi át, amikor magán-felsőoktatás alatt valamennyi akkreditált nem állami fenntartású intézményt ért (ld. pl. Lukács 1995, Szabó 2003). A magán-felsőoktatás és az állami felsőoktatás viszonya igen sokféle mind a finanszírozási, mind pedig az irányítási oldalt tekintve, az azonban nyilvánvaló, hogy az egyházi felsőoktatást mindenütt a magán-felsőoktatás részének tekintik, megkülön-

böztetve az állami felsőoktatás egészétől. Az OECD statisztikai és leírásai az állami (közösségi) és a magán-felsőoktatást legfőképpen az irányító testület jellege és összetétele szerint különböztetik meg, s csupán másodlagos differenciáló szempontként veszik figyelembe az állami finanszírozás mértékét. Ily módon minden olyan felsőoktatási intézmény magánintézménynek minősül, amelyet valamely nem kormányzati szervezet felügyel és irányít (pl. egyház, szakszervezet, üzleti vállalkozás), vagy amelynek az irányító testületében túlnyomórészt nem valamely közhivatal által kijelölt tagok vesznek részt (ld. Education at a Glance 2001, p. 343).

1. Háttér adatok és hipotézisek

1.1. A kutatás módszere

A tanulmány alapját képezi az az OTKA kutatás¹, amely 1999-2001 között zajlott, s amely három fő fázisra tagolódott. Ezek egymásra épülve különböző módszerekkel közelítették meg a vizsgálandó problémakört.

1. Az első kutatási fázisban a vizsgálatba bevonandó intézményekkel való kapcsolatfelvételre került sor, majd 1999 őszén, 2000 elején egy rögzített kérdésekből álló interjúvázlat segítségével helyzetfelmérést és dokumentumgyűjtést végeztem az intézményekben. Ennek a célja – a kapcsolatfelvételen túlmenően – az intézményi háttér vizsgálata, különösképpen a hallgatókat érintő kérdések, így az adott főiskolára, egyetemre jellemző felvételi, ösztöndíj- és költségtérítési rendszer megismerése, az intézményi sajátosságok (képzési rendszer, infrastrukturális és oktatói háttér) feltárása s a mintakészítéshez nélkülözhetetlen legfrissebb hallgatói statisztikai adatok beszerzése volt. A kérdésekre néhány esetben az intézmény (kar) vezetője, más esetekben a tanulmányi ügyekért felelős személy vagy intézményi titkár válaszolt. Az interjúkat minisztériumi és egyéb intézményi statisztikákkal, adatokkal egészítettem ki.

2. A második kutatási fázisban az előzőek tapasztalatait, valamint korábbi hallgatói felmérések adatait elemezve került sor egy mintegy félórás lekérdezési idejű hallgatói kérdőív összeállítására, amely – szakmai véleményezést követően – 2000 májusában került lekérdezésre 600 nappali tagozatos hallgató körében. A mintaválasztást alapvetően az motiválta, hogy a kapott eredmények mind intézményenkénti, szakágankénti, mind pedig évfolyamszintű elemzésre alkalmasak legyenek, ezért a mintába az érintett intézmények első- és harmadéves hallgatói kerültek bevonásra.

3. A harmadik kutatási fázis az előzőre épült oly módon, hogy a kérdőíves adatfelvétel eredményeit 21 hallgatói mélyinterjú segítségével pontosította, árnyalta, s a kutatás első két fázisából származó következtetéseket segítette kiegészíteni, alátámasztani. Az interjúk három különösen érdekesnek tűnő intézményre koncentráltak. Kiválasztásukban legfőképpen sajátosságaik játszottak szerepet, továbbá az a tény, hogy az interjúkészítéshez szükséges címlisták a kérdőíves adatfelvétel során felkeresett hallgatóktól származtak.

¹ Az OTKA-kutatás nyilvántartási száma: F30326; a kutatási téma címe: Az alapítványi és egyházi felsőoktatásban részt vevő hallgatók; a kutatás vezetője: Szemerszki Marianna.

A tanulmány megírásához további érdemi segítséget jelentettek azok az információk, amelyek korábbi hallgatói kutatások eredményeit tartalmazzák, így elsősorban egy 1996-ban készült felmérés², amely az állami intézményekben tanuló hallgatók társadalmi-anyagi helyzetét kívánta feltárni. Az összehasonlításban szereplő többi adat forrására a dolgozat megfelelő helyein történik utalás. A kutatás befejezése óta eltelt időszakban a nem állami felsőoktatás köre tovább bővült – ma az összes hallgató 13,7%-a tartozik a nem állami intézmények hallgatói közé -, ennek ellenére úgy véljük, hogy az 5 évvel ezelőtti kutatás főbb megállapításai a megfelelő értelmezési keretek között ma is időtállóak.

1.2. A kutatásban szereplő intézményi kör

A hallgatói vizsgálatba azokat az egyházi intézményeket vontam be, amelyek világi képzést folytatnak. Erre készítették egyrészt a kizárólag vagy túlnyomórészt teológiai, hittanári képzést folytató egyházi intézmények sajátosságai és nagymértékű tagoltsága, másrészt a vizsgálandó kör leszűkítésében az is szerepet játszik, hogy adataimat össze kívántam vetni más vizsgálatok eredményeivel. A megcélzott intézményi kör tehát az alapítványi, illetve magánfőiskolák teljes köre, az egyházi intézmények közül pedig a két multidiszciplináris tudományegyetem mellett a világi képzést is folytató felekezeti főiskolák. A vizsgált intézményi kör állandó mozgását és tagoltságát mutatja, hogy adataim sajnálatos módon nem minden szempontból ölelhetik fel a vizsgálni kívánt kör egészét, hiszen a magán-, illetve alapítványi intézmények közül három a 2001/2002-es tanévben kezdte meg működését, egy pedig még később alakult, így ezekben az intézményekben kérdőíves hallgatói vizsgálat sem készülhetett. Ugyancsak kimaradt a hallgatói megkérdezésből – engedély hiányában – a Pázmány Péter Katolikus Egyetem. Mindazonáltal az egyetem Szociológia Tanszékének a közbenjárására lehetőségem nyílt egy pótadatfelvételre a PPKE Bölcsészettudományi Karán 2001 májusában.³

² Az 1500 fős hallgatói mintán készített felmérés a TEMPUS-program keretében készült. A felmérés néhány főbb adatának megismeréséhez ld. Szemerszki Marianna (1996).

³ Az adatfelvételre a PPKE Szociológia Tanszék több munkatársával és hallgatójával együttműködve került sor, munkájukért és a tanszékvezető úr közbenjárásáért ezúton is szeretnék köszönetet mondani.

1.3. A hallgatói létszám alakulása a vizsgált intézményekben

A nappali tagozatos hallgatók létszámát vizsgálva azt tapasztaljuk, hogy a létszámnövekedés 1995 óta közel azonos arányban történt az állami és a nem állami szférában. Az alapítványi főiskolákra járó nappali tagozatos hallgatók aránya az 1995/96-os 4,05%-os szintről 2001/2002-re 5,09%-ra emelkedett, miközben az intézmények száma négyről kilencre nőtt, s a felmenő rendszer miatt a már korábban indított szakok is ebben az időszakban érték el közel véglegesnek tekinthető létszámukat. Az egyházi intézmények száma és az egyházi egyetemeken létrehozott karok száma ugyancsak emelkedett valamelyest ebben az időszakban, s ezzel párhuzamosan a hallgatói létszámot tekintve a nappali tagozatos képzésben részt vevők aránya az egyházi intézményekben 4,87%-ról 6,08%-ra nőtt. Az egyházi intézmények csoportján belül az egyházi főiskolai képzésben résztvevő hallgatók aránya kissé csökkent (2,99%-ról 2,4%-ra), míg az egyetemeké jelentősebb mértékben nőtt (1,88%-ról 3,67%-ra). Mindezek eredményeképpen a nem állami felsőoktatási intézmények nappali tagozatos hallgatói aránya 8,92%-ról 11,17%-ra nőtt, s ezzel párhuzamosan az államiaké valamelyest csökkent.

1. táblázat

Az egyetemi, főiskolai szintű képzésben résztvevő nappali tagozatos hallgatók létszáma az intézmény fenntartója szerint (1995-2001)

	1995/96	1996/97	1997/98	1998/99	1999/00	2000/01	2001/02
<i>alapítványi főiskolák</i>	5247	6722	6826	7384	7582	7605	9378
egyházi egyetemek	2429	3396	4425	5200	5982	6395	6761
egyházi főiskolák	3873	4118	4145	4210	4331	4173	4422
<i>egyházi intézmények*</i>	6302	7514	8570	9410	10313	10568	11183
nem állami intézmények	11549	14236	15396	16794	7582	18173	20561
<i>állami intézmények</i>	117992	127877	137493	146306	153717	157873	163510
összes hallgató	129541	142113	152889	163100	171612	176046	184071

* Az egyházi intézmények között valamennyi intézmény, így a kizárólag hittudományi képzéssel foglalkozók hallgatói is szerepelnek.

2. táblázat

Az egyetemi, főiskolai szintű képzésben résztvevő nappali tagozatos hallgatók %-os megoszlása az intézmény fenntartója szerint (1995-2001)

	1995/96	1996/97	1997/98	1998/99	1999/00	2000/01	2001/02
alapítványi főiskolák	4,05	4,73	4,46	4,53	4,42	4,32	5,09
egyházi egyetemek	1,88	2,39	2,90	3,19	3,49	3,63	3,67
egyházi főiskolák	2,99	2,90	2,71	2,58	2,52	2,37	2,40
egyházi intézmények	4,87	5,29	5,61	5,77	6,01	6,00	6,08
nem állami intézmények	8,92	10,02	10,07	10,30	10,43	10,32	11,17
állami intézmények	91,08	89,98	89,93	89,70	89,57	89,68	88,83
összesen	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Míg az 1998/99-es tanévig a legtöbb vizsgált intézmény nappali tagozatos hallgatóinak a létszáma számottevően növekedett, azt követően ez a tendencia már kevésbé erőteljes. Kivételt képez ez alól az alapítványi intézmények csoportja, ahol a három új főiskola megjelenésével 2001-ben ugrásszerű létszámnövekedés következett be. Bár ezeken kívül is akadnak olyan intézmények, ahol a hallgatói létszám növekedése figyelhető meg, de – főként a régebben alapított intézményekben, illetve az egyházak számára átadott főiskolákon – a létszámemelkedés megállt. A létszámnövekedés erőteljesebb ütemének a fennmaradása azokban az intézményekben szembetűnő, amelyek felmenő rendszerben még nem érték el végleges hallgatói létszámukat, illetve amelyek az utóbbi években újabb, nagyobb létszámú szako(ka)t indítottak (ld. Függelék 2. táblázat).

A felsőoktatás egészét tekintve több mint 50%-os a női hallgatók aránya (2001/2002-ben nappali tagozaton 53,84% volt), a vizsgált intézményi szegmensben pedig a nők még erőteljesebben felülreprezentáltak. Ez leginkább a nem állami felsőoktatási szféra szakstruktúrájával van összefüggésben, miután a női hallgatók aránya nagymértékben függ a képzések jellegétől, az intézményben kínált szakok összetételétől. Ily módon nem meglepő, hogy a túlnyomórészt pedagógiai vagy azzal rokon szakterületet oktató főiskolák, egyetemek (konduktorképzés, bölcsészképzés) kiemelkedően nagy számú női hallgatót vonzanak (2001/2002-ben 81-88%). Ennél alacsonyabb női hallgatói arány jellemzi a bölcsészképzést (kb. a hallgatók kétharmada nő), a jogi képzést, valamint a gazdasági, üzleti jellegű szakterületeket (általában valamivel 50% feletti az arányuk), míg a legalacsonyabb értékek a GDF-en, az informatikai szakirányokban figyelhetők meg (22%).

3. táblázat

A vizsgált intézményekben tanuló nappali tagozatos hallgatók száma és megoszlása néhány jellemző szerint (2001/2002-es tanév)

	összes hallgató	női hallgatók aránya	állami finanszírozásúak aránya	kollégiumi ellátásban részesülők aránya
MPANNI	224	95,09%	83,93%	22,77%
ÁVF	967	76,53%	27,20%	0,52%
KJF	2335	66,94%	45,48%	17,92%
NÜF	908	39,54%	0,00%	0,00%
MÜTF.	1971	56,93%	64,49%	19,38%
GDF	2353	22,40%	59,07%	0,00%
BKF	191	65,45%	25,65%	0,00%
HFF	199	63,82%	0,00%	0,00%
ZSKF	230	66,52%	0,00%	0,00%
<i>alapítványi intézmények</i>	9378	52,56%	45,03%	8,94%
PPKE	3869	60,95%	81,29%	20,53%
BTK	2063	66,02%	88,51%	30,04%
JÁK	1723	57,52%	71,85%	9,89%
ITK	83	6,02%	97,59%	4,82%
KRE	1804	65,96%	71,67%	18,82%
BTK	1113	69,63%	77,81%	14,89%
ÁJK	575	56,52%	55,65%	11,83%
TFK	116	77,59%	92,24%	92,24%
KTIF	1010	80,69%	94,36%	38,42%
VTIF	602	84,72%	87,71%	47,34%
AVKF	539	88,31%	91,28%	38,96%
WJLF	414	73,67%	86,23%	10,87%
<i>világi képzést folytató egyházi intézmények</i>	7824	68,37%	81,94%	25,74%
a vizsgált nem állami intézmények összesen	17202	59,75%	61,82%	16,82%
állami intézmények összesen	163510	53,31%	89,22%	25,39%

Forrás: Statisztikai tájékoztató, Felsőoktatás, OM; a megfelelő létszám adatok figyelembevételével saját számítások

Az egyes intézmények abban a tekintetben is különböznek egymástól, hogy a nappali tagozatos képzésben milyen a *költségtérítéses* és az *állami finanszírozású* hallgatók aránya. Bár költségtérítéses képzés igénybevétele elvileg valamennyi intézményben csaknem minden szakon van lehetőség, a gyakorlatban ezeket a felvételi tájékoztatóban meghirdetett helyeket mégsem mindig töltik be. A legalacsonyabb költségtérítéses hallgatói aránnyal (sok esetben évfolyamonként csupán néhány fővel) az egyházi

intézmények közül is a tanítóképző főiskolák rendelkeznek, ugyanakkor az alapítványi intézményekben – ha nem is mindenhol és nem is minden szakon – sokan tanulhatnak államilag finanszírozott hallgatóként. Az előzőek alátámasztásaként például a 2002-ben felvételt nyertek esetében a KRE BTK-n a 272 főből mindössze 27 fő nyert felvételt költségtérítéses képzésre, az Apor Vilmos Főiskolán pedig a 224 főből 20-an, a KRE Tanítóképző Karán mindössze heten, míg a jogi képzésben, különösen a Károli Egyetem jogi képzésében igen jelentős (47%) a költségtérítéses képzésre felvettek aránya. Az alapítványi és magánintézmények közül a 2002-es évben nappali tagozaton felvetteket tekintve a „régiek” közül csupán a Nemzetközi Üzleti Főiskola nem hirdetett államilag finanszírozott helyeket (emellett még a ZSKF és a HFF sem indított ilyen képzést), a többiben pedig – a GDF, a MÜTF és a sajátos helyzetű Pető Intézet kivételével – a költségtérítésesek aránya meghaladja az államilag finanszírozott első évre bekerülőkéét. Mindezek eredményeképpen megállapítható, hogy az alapítványi főiskolák csoportja a hallgatók finanszírozási módja szerint sokkal erőteljesebben tagolt, mint az egyháziaké, s a Mozgássérültek Pető András Nevelőképző és Nevelőintézete kivételével az államilag finanszírozott hallgatók aránya meg sem közelíti az egyházi, illetve állami intézmények hasonló arányszámait.

Az interjúk és az adatgyűjtés során megfigyelt sajátosságok több olyan jellegzetességet hordoznak, amelyek előrevetítik a vizsgált intézményi körben tanulók heterogenitását. Számos vizsgálat eredménye mutatja, hogy a felsőoktatásban nappali tagozaton tanulók nem tekinthetők egységes hallgatói csoportnak, s feltételezésünk szerint még inkább igaz ez a nem állami fenntartású intézmények hallgatóira, akik bizonyos szempontból hasonlóak, más szempontból gyökeresen eltérnek az állami intézményekben tanuló kortársaiktól. Mindez véleményünk szerint leginkább az egyes intézmények eltérő felsőoktatási szerepvállalásával, sajátos célkitűzésével van összefüggésben. A hallgatók heterogenitására vonatkozó alaphipotézisünket kutatásunk során további olyan hipotézisekkel egészítettük ki, amelyek egy-egy részterületre koncentrálnak árnyaltabbá teszik a nem állami felsőoktatásban tanuló hallgatók társadalmi összetételének elemzését.

1. A kulturális tőke szerepe – az állami felsőoktatás intézményeihez hasonlóan – ebben a körben is erőteljes, ugyanakkor az összehasonlítást nem általában az állami felsőoktatásban résztvevő hallgatókkal érdemes elvégezni, hanem a hasonló szakterületen tanulókkal. Valószínűleg igen nagy különbségek vannak az egyes nem állami intézmények hallgatói között is, ami részben az eltérő szakmastruktúrának és a korábbi iskolai karriernek tudható be.

2. A nem állami intézmények és különösképpen a magánfőiskolák hallgatóinak családi hátterét illetően a szülői iskolázottság mutatója mellett az anyagi tőkének is igen jelentős szerepe van. Nem szabad ugyanakkor elfeledkezni arról, hogy a költségtérítés mértékét illetően jelentős különbségek vannak az egyes intézmények között, s a legtöbb intézmény a költ-

ségtérítés részleges vagy teljes mértékű elengedésével, alapítványi ösztöndíj lehetőséggel is támogatja a hallgatók egy részét.

3. Az intézményekre alapvetően Budapest-centrikusság jellemző, ugyanakkor egyes esetekben feltételezhető a regionális szerepvállalás is. Ennek megfelelően azt várjuk, hogy az egyes intézményekben eltérő mértékű a fővárosi és a vidéki hallgatók aránya, ami részben a regionális és piaci hatásokra, részben a kollégiumi ellátás körülményeire vezethető vissza.

4. A magán-felsőoktatás igénybevételehez vezető út némely esetben sikertelen felvételik sorozatát jelentheti, ugyanakkor a hallgatók között nagy számban vannak, akik nem csupán azért választják ezt a képzést, mert nem látnak jobb alternatívát, hanem a pályaválasztás során az első helyen jelölik meg azt. A tudatos piacszemléletű intézményválasztási motivációk nagyobb súlyát várjuk a magánfőiskolákon, mint az egyházi intézmények esetében.

5. A magán-felsőoktatási intézményekbe felvettek középiskolai háttere nem rosszabb az állami felsőoktatási intézményekbe felvetteknél, nyelvi ismereteik – a képzések jellegénél és a felvételi előkövetelménynél fogva – esetleg még meg is haladhatják a korosztályi átlagot. Ugyanakkor nagymértékben valószínűsíthető, hogy e tekintetben erőteljes különbség mutatkozik az egyes intézmények között.

6. Az alapítványi főiskolákra járó hallgatók – összehasonlítva az állami és az egyházi felsőoktatásban résztvevő hallgatókkal – nagyobb arányban végeznek rendszeres, munkaviszony jellegű munkát, vagy dolgoznak saját, illetve családi vállalkozásokban már a képzés ideje alatt is. Különösen a magasabb évfolyamokon tanulók, szakmai gyakorlatukat már elkezdők esetében várunk magasabb arányszámokat, valamint egyes speciális képzési formákban részt vevőknél.

7. A magánfőiskolára járó hallgatók egyéni költségvetésében kisebb a tanulmányi ösztöndíj, a szociális támogatás szerepe, s nagyobb a munkavégzésé, vállalkozásé, míg az egyházi felsőoktatásban részt vevők e tekintetben közelebb állnak az állami intézményekben tanulókhoz.

1.4. A kérdezettek összetétele

A 2000 tavaszán végzett hallgatói kérdőíves vizsgálatban részt vevők kiválasztása az intézményektől beszerzett legfrissebb létszámadatok alapján három előre megadott szempont (intézmény, évfolyam, nem) szerint történt.

4. táblázat

A kérdezettek összetétele (százalékos arányok, N=600)

<i>nem:</i>	
Férfi	43
Nő	57
<i>évfolyam:</i>	
1. évfolyam	62
3. évfolyam	38
<i>intézmény (kar) neve:</i>	
ÁVF	7
GDF	21
KJF	18
MÜTF	13
NÜF	10
KRE-AJK	2
KRE-BTK	8
KTIF	10
VTIF	5
AVKF	6
<i>állandó lakóhely:</i>	
Budapest	43
megyeszékhely	20
város	23
község	15
<i>tanulmányai ideje alatt hol lakik:</i>	
szülők	51
kollégium	28
albérlet	9
bérelt lakás	2
rokon, barát, ismerős	3
saját lakás	6

A nem állami intézményi kör hallgatószámának erőteljes növekedését az is mutatja, hogy az 1. évfolyamon tanulók aránya jóval nagyobb, mint a 3. évfolyamosoké (akik között egy intézmény esetében [ÁVF] másodévesek szerepelnek a harmadévesek szakmai gyakorlata miatt).

A kérdőív a személyi és intézményi adatokon túl a vizsgálandó hipotéziseknek megfelelően nyolc fő témakörben kérte a hallgatók véleményét:

- középiskolai háttér
- továbbtanulási döntések, intézményválasztási motivációk
- nyelvtudás, nyelvtanulás
- a szülők (nagyszülők) iskolázottsági, foglalkozási, anyagi jellemzői
- a hallgatók anyagi jellemzői, bevételei, kiadásai, munkavégzése
- a költségtérítés terhei
- intézményi elégedettség
- a hallgatók jövővel kapcsolatos elképzelései

2. A hallgatói kör heterogenitásának főbb jellemzői

2.1. A hallgatók iskolázottsági, kulturális háttere

2.1.1. Középiszkolai háttér

A megkérdezettek csaknem kétharmada valamely gimnázium tanulójaként szerzett érettségi bizonyítványt, 33%-uk szakközépiskolában, néhányan egyéb intézménytípusban vagy külföldön érettségiztek. A gimnáziumban maturálók túlnyomó többsége önkormányzati gimnázium tanulója volt, egytizedük azonban valamely egyházi gimnáziumban érettségizett. Szignifikáns összefüggés mutatható ki a befejezett középiskola, illetve a választott felsőoktatási intézmény típusa között: szakközépiskolai háttérrel gyakrabban nyertek felvételt a hallgatók valamely alapítványi főiskolára (a szakközépiskolai végzettség mintánkban különösen a GDF-en tanulók körében ér el magas értéket), míg az egyházi gimnáziumokból jövők az egyházi felsőoktatási intézményekben tanulók között felülreprezentáltak. A NÚF hallgatói sajátos szigetet alkotnak az alapítványi főiskolák hallgatói között: az itt tanulók háromnegyede valamely gimnáziumban szerezte meg érettségi bizonyítványát.

5. táblázat

A hallgatók megoszlása a középiskola* típusa szerint (százalékos arányok)

	alapítványi intézm. (N=419)	egyházi intézmények (N=181)	összesen (N=600)
önkormányzati gimnázium	56	61	58
egyházi gimnázium	2	18	7
szakközépiskola	40	19	33
egyéb	2	1	2
<i>összesen</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

* a kérdőív vegyes profilú intézmény esetén az osztály típusát vette figyelembe

Az egyetemre járókat (mind a külön végzett PPKE BTK kutatás szerint, mind pedig az eredeti vizsgálatban a KRE-n) is az átlagosnál gyakrabban jellemzi a gimnáziumi háttér, s ezzel párhuzamosan az egyházi gimnáziumot végzettek magasabb aránya. Egy, a PPKE-ELTE összevetését lehe-

tővé tévő vizsgálat⁴ adatai azonban azt is mutatják, hogy a gimnáziumi végzettség túlsúlya nem az egyházi egyetemekre, hanem általában a tudományegyetemekre jellemző sajátosság: az érettségít adó középiskola - mindkét egyetem típus esetében döntően a gimnázium. A különbség az egyházi és önkormányzati gimnáziumok eltérő arányában érhető tetten. (A PPKE-ELTE összevetését célzó vizsgálatban az ELTE esetében a hallgatók tizedéről, míg a PPKE-re járóknál ennek mintegy kétszereséről derült ki, hogy egyházi fenntartású középiskolában végzett, a mi vizsgálatunkban a PPKE-n 15% volt ez az arány.) Ennek magyarázata nyilvánvalóan a családok és gyermekeik eltérő vallásosságában keresendő, egy erre vonatkozó kérdés kapcsán azt találtuk, hogy az egyházi gimnáziumban érettségizettek 60%-a rendszeresen, legalább havonta jelenleg is részt vesz - istentiszteleten, míg a többiek körében ez az arány nem éri el a 20%-ot. A vallási aktivitás természetesen mindezek eredményeképpen a jelenlegi intézmény típusa szerint is jelentős eltéréseket mutat: az egyházi intézmények hallgatóinak 36%-a jár havonta vagy gyakrabban templomba, míg az alapítványi és magánfőiskolák hallgatóinak mindössze 10%-a vallotta magáról ezt, s ez utóbbi arány nagyjából megfelel a 15-29 éves magyarországi fiatalok átlagának (Rosta 2002). A misére járás mutatóját tekintve ugyanakkor a mi mintánkban is megfigyelhető, hogy az egyes szakterületek közül a tanítóképzésben részt vevők tekinthetők a leginkább vallásosnak. Mindössze 31%-uk jelezte, hogy az évenkéntinél ritkábban vagy soha nem vesz részt istentiszteleten. Ez az arány magasabb ugyan a Lukács Péter vezetésével az Oktatáskutató Intézetben 2002 elején végzős pedagógushallgatók körében végzett vizsgálat tanítóképzősökre vonatkozó adatainál, ugyanakkor ott a 12%-os adat azokra vonatkozik, akik egyáltalán nem járnak istentiszteletre (Bíró 2002). Nagy Péter Tibor írásából tudjuk, hogy ugyanebben az adatbázisban az évenkénti egy alkalomnál ritkábban istentisztelet látogatók aránya ugyancsak igen magas, s bár a tanítóképző főiskolásokra vonatkozó adatokat külön nem közöl, a pedagógusképző főiskolákra járó, magukat valamely felekezethez tartozónak vallók között összesen 49%-ra teszi azoknak az arányát, akik az évenkénti egy alkalomnál ritkábban vagy egyáltalán nem gyakorolják vallásukat (Nagy 2002).

A vallásosság mértékét adatainkon részletesebben vizsgálva megfigyelhető, hogy a tanítóképzősök 26%-a hetente, 12%-a havonta jár templomba, további 30% pedig évente egy-két alkalommal vesz részt istentiszteleten, s ezzel a vallásukat valamilyen szinten gyakorlók összességében több mint kétharmadnyian vannak, ami meghaladja a már idézett vizsgálat összes tanítóképzősre vonatkozó adatát (56% a legalább ünnepnapokon templomba járók aránya). Mintánkban ugyanakkor igen erőteljes intézmé-

⁴ A vizsgálat 2002 tavaszán/őszén az ELTE és a PPKE 1. és 4. éves hallgatói körében készült. A kutatást Rosta Gergely vezette, akinek ezúton is köszönetet mondok azért, hogy az adatokat rendelkezésemre bocsátotta. Az adatokból TDK-dolgozat készült (Ambróczy – Katona).

nyi tagoltság is megfigyelhető, amennyiben a római katolikus főiskolák hallgatóit a többiekénél intenzívebb vallásgyakorlás jellemzi.

Adataink részletesebb vizsgálata arra is rávilágít, hogy az érettségit adó középiskola típusának kiválasztása szoros összefüggésben áll a szülők iskolázottsági hátterével, hiszen a felsőfokú végzettségű apával, illetve anyával rendelkező tanulók gyakrabban szereztek érettségi bizonyítványt gimnáziumokban, illetve gimnáziumi osztályokban, amely korábbi vizsgálatok, így például a Csákó Mihály vezetésével 1998-ban a végzős középiskolások körében készült teljes körű adatfelvétel eredményei (ld. Róbert 2000, Andor 2002, Csákó 2002) szerint növeli az esélyét a "piacképes" egyetemekre, főiskolákra való bejutásnak. Mindkét szülő iskolai végzettségét bevonva a vizsgálódásba az is kimutatható, hogy a szülők felsőfokú végzettsége a gyermekek középiskolai továbbtanulásában egymást erősítő hatásként jelentkezik.

6. táblázat

Az érettségit adó középiskola típusa és az apa iskolai végzettsége (százalékos arányok)

	max. szakmunkás-képző (N=78)	érettségi, technikum (N=244)	főiskola, egyetem (N=260)
önkormányzati gimnázium	51	56	62
egyházi gimnázium	9	5	9
szakközépiskola	40	37	27
egyéb	-	2	2
<i>összesen</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

7. táblázat

Az érettségit adó középiskola típusa és a szülők iskolai végzettsége (százalékos arányok)

	nincs felsőfokú	egyik szülő felsőfokú	mindkettő felsőfokú, de legfeljebb az egyik szülő végzett egyetemet	mindkét szülő egyetemet végzett
önkormányzati gimnázium	55	58	60	68
egyházi gimnázium	6	9	10	5
szakközépiskola	38	32	28	25
egyéb	1	2	2	2
<i>összesen</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

Amennyiben a válaszokban előforduló érettségit adó középfokú oktatási intézményeket "felvételi rangsoruk" szerint sorba rendezzük (ld. Köznevelés 2000/21. sz.), az 1995-1999 között 70% feletti felvételi arányt felmutató legjobb 27 intézmény adja a mintába kerültek 6%-át. Adataink tehát nem

jelölnek olyan nagymértékű többletet a kiemelt iskolákból származók tekintetében, mint azt pl. Gábor Kálmán elit-kutatásai (Gábor-Dudik 2000), ami valószínűleg részben ezen intézmények speciális képzési kínálatával, heterogenitásával magyarázható. Ezt jól mutatja, hogy míg az „elit” intézményekből jövő hallgatók a humán és jogi képzésben jócskán felülreprezentáltak, addig a tanítóképzésben, de különösen az informatikai szakokon alig találunk ilyen intézményben végzetteket. Természetesen nem szabad figyelmen kívül hagynunk azt a tényt sem, hogy az általunk vizsgált felsőfokú intézmények regionális elhelyezkedés szempontjából korántsem fedik le az ország egész területét, így az egyes középiskolák előfordulási gyakorisága a mintánkban igencsak eltérő lehet. A kis elemszám ellenére adataink ugyanakkor megerősíteni látszanak a szülői ház meghatározó szerepére vonatkozó feltételezésünket, amennyiben ezúttal is azt találjuk, hogy a magasabb iskolai végzettségű, jelenleg is beosztott vagy vezető szellemi foglalkozást betöltő szülők gyermekei között nagyobb arányban találunk olyanokat, akik ezekben a majdani felvételi szempontjából jó felkészítést nyújtó középiskolákban végeztek.

A hallgatók rekrutációjának vizsgálata tehát két fontos eredményt mutat: egyfelől a nem állami intézmények esetében is megfigyelhető, hogy az egyetemi és a főiskolai továbbtanulás eltérő középiskolai végzettséget feltételez, ugyanakkor az alapítványi főiskolák némelyike ebből a szempontból inkább az egyetemi szférához közelít. Másrészt kimutatható, hogy a nem állami szféra két alcsoportja eltérő középiskolai bázist feltételez, miután az egyházi fenntartású intézményekbe az átlagosnál gyakrabban nyerne felvételt az egyházi gimnáziumokban érettségizők, akiknél a szülői ház vallásos jellegét jelenlegi vallásgyakorlásuk intenzitása is mutatja. Ezzel párhuzamosan a nem állami intézmények hallgatói körében is megfigyelhető, hogy a középiskola-választás (gimnázium vagy szakközépiskola) esetében a szülői iskolázottság szerepe kiemelt jelentőséggel bír. A gimnáziumok csoportján belül a felekezeti középiskolát választók körében ugyanakkor nem figyelhető meg semmilyen szignifikáns eltérés a szülők iskolázottsága, foglalkozása szempontjából (kivételt képez a nyugdíjas és egyéb inaktív édesapák gyakoribb jelenléte), ami a felekezeti középiskolák társadalmi háttérének nagyfokú heterogenitására utal (Pusztai 2002).

2.1.2. A hallgatók nyelvismerete

Mind az elsőévesek, mind idősebb társaik kimagasló arányban beszélnek, olvasnak idegen nyelven, a kérdezettek között csak elvétve találtunk olyanokat, akik egyetlen idegen nyelvet sem ismernek.⁵ A nyelvismeret

⁵ A kérdőívben az angol, a német, a francia, az orosz és a spanyol nyelvre kérdeztünk rá közvetlenül, s további két válaszlehetőséget nyitva hagytunk a kérdezett számára. A kér-

mértéke nem annyira a magán/egyházi bontásban mutat jelentős eltérést, hanem inkább a képző intézmény tudományterülete, profilja szerint. A gazdasági szakirányokban tanulók 42%-a ismer három nyelvet, a humán képzésekben pedig a hallgatók egynegyede (ha a PPKE-BTK-t is bevonjuk a vizsgálódásba, akkor csaknem egyharmada), ugyanakkor az informatikusnak készülők 8%-a, a tanítóképzésben részt vevőknek pedig 15%-a sorolható ebbe a jó nyelvismeretű csoportba. Az idegen nyelvek ismeretét az érettségit adó középiskola típusa is befolyásolja: azok a hallgatók, akik egyházi vagy önkormányzati gimnáziumban érettségiztek, gyakrabban tartoznak a több nyelvet ismerők közé, mint szakközépiskolában végzett társaik.

A legmagasabb szintű ismeret az angol nyelvre jellemző, amelyet mindössze a kérdezettek egytizede nem ismer, minden második viszont valamilyen nyelvvizsgálóval is tud igazolni. A világnyelvek közül a második legnépszerűbb a német, amelynek esetében már valamivel alacsonyabb a nyelvvizsgálóval is rendelkezők részaránya (31%). A francia, de különösképpen az orosz és a spanyol nyelv esetében még inkább jellemző az, hogy a nyelvtudást hivatalos nyelvvizsga-bizonyítvány nem támasztja alá. A nyelvismeretre vonatkozó adatokat az 1996-os, az állami intézményekben tanuló hallgatók körében végzett vizsgálat adataival összevetve látható, hogy a legnagyobb eltérés az angol nyelvet ismerők arányában van, amelyet minden bizonnyal csak részben indokol a két adatfelvétel között eltelt időszak, a nem állami intézmények eltérő profilja, illetve a sikertelen felvételik időszakában felvállalt nyelvtanulás, vagy a nyelvi előkészítő rendszer. Amennyiben a nyelvvizsgákat a munkaerő-piaci szempontból érdemi tudást jelentő közép- és felsőfokú szintre szűkítjük, a hallgatók 44%-a tartozik abba a csoportba, amelyik nem rendelkezik ilyen papírral, 42%-uk egy nyelvből, a többiek pedig többől is szereztek bizonyítványt. Kiugróan magas a nyelvvizsgálóval nem rendelkezők aránya a tanítóképzésben: az ide járók egyötöde nem rendelkezik közép- vagy felsőfokú papírral.

désben mind a nyelvvizsga (alapfokú, középfokú, felsőfokú) meglétét, mind a nyelvvizsga nélküli tudást megfogalmaztuk.

8. táblázat

**A hallgatónak hány nyelvből van közép- vagy felsőfokú nyelvvizsgálója?
(százalékos arányok az apa legmagasabb iskolai végzettsége szerint)**

	összesen (N=600)	max. szak- munkásképző (N=78)	érettségi, technikum (N=244)	főiskola, egyetem (N=260)
nincs nyelvvizsgálója	44	76	46	32
egy nyelvből	42	20	43	47
két vagy több nyelvből	14	4	11	21
<i>összesen</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

9. táblázat

**A hallgatónak hány nyelvből van közép- vagy felsőfokú nyelvvizsgálója?
(százalékos arányok a képző intézmény fő szakterülete szerint)**

	gazdasági, üzleti (N=183)	informatikai (N=126)	humán, bölcsész* (N=171)	tanító (N=120)
nincs nyelvvizsgálója	32	46	30	80
egy nyelvből	44	44	55	18
két vagy több nyelvből	24	10	15	2
<i>összesen</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

* ide sorolva a KJF, a KRE BTK és KRE ÁJK hallgatóit

Bár a szülők iskolai végzettsége magát a nyelvismeretet is befolyásolja, még nagyobb hatást gyakorol a nyelvvizsgáló(k) meglétére, illetve hiányára. A legfeljebb szakmunkásképző intézetet végzett apával rendelkező hallgatók 62%-ának nincs semmilyen nyelvvizsgálója, háromnegyedének pedig hiányzik egy – a megszerzendő oklevél és a későbbi szakmai karrier szempontjából érdemi előrelépést jelentő – közép-, illetve felsőszintű nyelvvizsga. Ugyanezek az arányok a felsőfokú végzettségű apával rendelkezők esetében 24, illetve 32%-osak. Az előzőeket tovább árnyalja, hogy minél magasabb iskolázottságú szülői háttérrel rendelkezik a hallgató, annál valószínűbb, hogy nem csupán egy, hanem több nyelvből is sikeres nyelvvizsgát tett. A hallgatók családi háttérének vizsgálatakor érdemes felhívni a figyelmet a családi anyagi háttér befolyásoló hatására is, ami persze nem független a kulturális klímától: a hallgatók azon csoportjában, ahol kifejezetten alacsony az egy főre jutó jövedelem (25 ezer Ft/fő alatt), úgyszólván megnő azoknak az aránya, akik nem rendelkeznek semmilyen nyelvvizsgálóval (61%).

A középiskolai háttér a nyelvvizsgálók szintjén is számottevő jelentőséggel bír: a középiskolákat felvételi rangsoruk szerint csoportosítva az első 27 helyen szereplő intézmények végzettjeinek mintegy kétharmada rendelkezik közép- vagy felsőfokú nyelvvizsga bizonyítvánnyal. A középiskolai ere-

detet más összetételben vizsgálva az figyelhető meg, hogy az önkormányzati gimnáziumokban végzettek a vizsgált hallgatói csoporton belül nyelvvizsgák terén kedvezőbb helyzetben vannak az egyházi gimnáziumokban, illetve a szakközépiskolákban végzettekhez képest.

A hallgatók egyharmada jelezte, hogy jelenleg nem tanul semmilyen idegen nyelvet, a többiek között azonban akadnak, akik több módon is igyekeznek tökéletesíteni nyelvtudásukat. A legtöbben az egyetemen, főiskolán vesznek részt nyelvvoktatásban (52%), a nyelviskolai idegen nyelvi képzést a hallgatóknak jóval kisebb hányada választja (6%), ezen belül a felsőbb évesek valamivel gyakrabban, mint első éves társaik. Ehhez vélhetően hozzájárul az, hogy egyrészt a diplomaszerezés időpontjának közeledése számukra égetően sürgőssé teszi valamilyen nyelvvizsga megszerzését, másrészt a legtöbb intézmény csak az alsóbb évfolyamokon, illetve csak bizonyos óraszámig biztosít lehetőséget diákjainak az ingyenes nyelvi képzésre. A nyelvtanulás egyéb módjaival (egyéni, magán nyelvtanár segítségével stb.) a kérdezettek több mint egytizede él.

A jelenlegi nyelvtanulás nemcsak azokra jellemző, akiknek még nincs közép- vagy felsőfokú nyelvvizsgájuk, sőt éppen ellenkezőleg, az idegen nyelvet tanulók között valamivel magasabb arányban vannak azok, akik egy vagy több nyelvből szereztek már nyelvvizsga-bizonyítványt. Ennek részben az az oka, hogy a megkérdezett hallgatók egy része nyelvigényes szakokon, nyelvigényes képzésben tanul, s az egyetemi, főiskolai képzés keretében is tökéletesíteni kívánja már meglévő nyelvtudását, illetve szakmai elemekkel egészíti ki azt, másrészt viszont az is valószínűsíthető, hogy a nyelvtanulás egyben egy új nyelv megismerését is jelenti, hiszen a valamely világnyelvből felsőfokú vizsgával rendelkezők körében még az átlagosnál is jóval magasabb mértékben van jelen az idegen nyelv tanulása. Miután a nyelvtanulás kimagasló arányban jellemzi a gazdasági szakirányokban tanulókat, úgy tűnik, hogy az a tudatos karrierépítés egyik eleme is lehet.

Összefoglalóan elmondható, hogy a nem állami felsőoktatásban részt vevő hallgatók tanulmányaiban fontos szerepet játszik az idegen nyelv(ek) ismerete, igaz intézményenként, szakonként eltérő mértékben. Az a tény, hogy a megkérdezett hallgatók között csak elenyésző volt azoknak az aránya, akik nem ismernek, nem beszélnek idegen nyelveket, minden valószínűség szerint részben az utóbbi években e területen is sokat változó középiskolai oktatásnak, másrészt a felvételi követelményeknek, felvételi prioritásoknak köszönhető. Jóllehet a hallgatók egy jelentős részénél a nyelvtudás nem párosul nyelvvizsga bizonyítvánnyal, a diploma megszerzésének feltételei között szereplő nyelvvizsga, illetve a későbbi kedvezőbb karrierlehetőségek sok hallgatót ösztönöznek további nyelvtanulásra.

2.1.3. Pályaválasztási motivációk, a felvételi körülményei

A jelenlegi intézménybe kerülést megelőzően a megkérdezettek 39%-a már jelentkezett és sikertelen felvételi vizsgát tett valamely felsőoktatási intézménybe, s közülük minden harmadik kétszer vagy annál többször is. Gyakrabban találunk többször sikertelenül próbálkozókat a GDF-en, de különösen a bölcsész-, tanárképzésben. Ennek megfelelően e két intézményi szegmensben a hallgatók átlagéletkora is magasabb az átlagosnál. Ugyanakkor a továbbtanulást nemcsak a sikertelen felvételik gátolják, hanem más szempontok is késleltethetik. Erre enged következtetni az az adat, miszerint a megkérdezett első évesek 44%-a az érettségi évében nyert felvételt főiskolájára⁶, egyetemére, egynegyedük egy évvel később, a többiek pedig jellemzően az érettségit követő 2-3 évben jelentkeztek és nyertek felvételt ide.⁷ Az alapítványi intézményekben 39%, az egyháziakban 54% volt ez az arány, szakirányok szerint pedig az informatikai képzésben kifejezetten alacsony (15%), a gazdasági képzésben viszont magas (51%). Az okok között – a már említett sikertelen felvételik mellett – szerepelhet a felvételi elhalasztása például egy munkaviszony, külföldi tartózkodás, vagy valamely képesítés, nyelvvizsga, technikai végzettség megszerzése miatt, valamint egyes intézményekben az ún. nulladik (előkészítő) évfolyamok elterjedtsége is. A felsőbb évfolyamokon valamivel magasabb azoknak az aránya, akik – az első évfolyam kezdő évéhez képest – korábban érettségiztek, aminek több oka is lehet. Ezek között szerepel a viszonylag magas hallgatói lemorzsolódási (évhalasztási) arány, amely a felsőbb évfolyamokon tanulók körében erőteljesebben érezteti hatását. Ezen kívül nem szabad figyelmen kívül hagyni azt a felsőoktatási statisztikai adatok vizsgálata során már megfigyelt jelenséget, hogy a demográfiai hatás és a felsőoktatási férőhelyek bővülése következtében a felsőoktatás egészét tekintve a nappali tagozatra újonnan belépők körében az utóbbi években valamelyest csökkent a korábban érettségizett diákok aránya.

Az egyes felsőoktatási intézmények felvételi rendszerei a kérdés időszakában igencsak eltérőek voltak, amely nemcsak a ponthatárokat, hanem a felvételihez kapcsolódó egyéb sajátosságokat is érintette. Mindez

⁶ Számított arányszám az érettségi megszerzésének éve és a kérdés időpontjában végzett tanulmányok évfolyama alapján.

⁷ Egy 1999-ben, az állami intézményekben nappali tagozaton egy évvel korábban végzetek körében készült, a munka-erőpiaci helyzetet feltáró felmérés adatai szerint a végzetek 60 százaléka kezdte meg felsőfokú tanulmányait az érettségi évében (Galasi-Tímár-Varga 2000). A két arányszám közötti különbséget a hivatalos statisztikai adatok is mutatják (Izd. a 3. fejezetet), s az eltérés több okra is visszavezethető: egyrészt utalhat arra, hogy a nem állami felsőoktatási intézményekben az államiaknál nagyobb arányban tanulnak korábban sikertelenül felvételizett diákok, másrészt az is elképzelhető, hogy a magánfelsőoktatás egyes intézményeit választók egy része különféle kerülőutakon jut el a felsőoktatáshoz, a hagyományostól eltérő hallgatói csoportot alkotva. Ezt számos (pl. a GDF-en készült) interjú is alátámasztja.

alapvető befolyást gyakorol arra, hogy az adott felsőoktatási intézmény milyen középiskolai háttérű hallgatót tudhat magáénak. Nyilvánvaló, hogy egy olyan felsőoktatási intézmény, amely széles körű hallgatói rétegek számára kíván felsőoktatási továbbtanulási lehetőséget nyújtani, s képzési rendszeréből is eredően nem a felvételi során, hanem a későbbiekben kíván selekciót alkalmazni, jóval nyitottabb kell, hogy legyen a potenciális hallgatók felé, s ezt az ide jelentkezők középiskolai tanulmányi eredménye is tükrözi. Ugyanakkor az egyes szakok presztízse, a hozzájuk kapcsolódó majdani anyagi előnyök, a későbbi elhelyezkedési lehetőségek mind-mind kihatással vannak arra, hogy kik és milyen tanulmányi eredménnyel jelentkeznek az adott intézménybe. Ebből a szempontból – az állami intézményekhez hasonlóan – hátrányos helyzetben vannak a tanító- és tanárképző főiskolák. Az informatikus pályára piacképessége önmagában ugyan vonzó lehet a fiatalok körében, a GDF képzési és felvételi rendszere ugyanakkor eleve valószínűsíti azt, hogy a gyengébb középiskolai érettségi eredménnyel rendelkezők is sikeresen próbálkozhatnak.

10. táblázat

Az érettségi bizonyítvány eredménye a felsőoktatási intézmény képzési területe szerint

	gazdasági, üzleti (N=183)	informatikai (N=126)	humán, bölcsész (N=171)	tanító (N=120)
4,5 fölött	39	10	25	13
4,1-4,5 között	35	28	44	36
3,6-4,0 között	24	31	26	38
3,5 vagy az alatt	2	30	5	13
<i>összesen</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

A sikeres felvételi évében a hallgatók átlagosan 1,84 helyet jelöltek meg a felvételi lapon, ahol arra kértük őket, hogy a képzési forma és a finanszírozási forma szerint is differenciáljanak, s az akkori jelentkezési sorrendet emlékezetükbe idézve válaszoljanak. A hallgatók kevesebb mint fele számolt be arról, hogy csupán az adott intézmény adott szakát jelölte volna meg, csaknem egyharmadnyian két alternatívát, több mint egyötödnyien pedig ennél is többet felsoroltak. A hallgatók 52%-a jelölte meg az első helyen azt a képzési intézményt, amelyikben jelenleg is tanul, s további 29% volt azoknak az aránya, akik a második helyen (is) az adott felsőoktatási intézményt szerepeltették. Az adatokat szakterületek szerint vizsgálva azt látjuk, hogy míg a gazdasági, üzleti képzést nyújtó főiskolákra jelentkezők 59%-a valamely magánfőiskolát jelölt meg az első helyen, s 38%-a valamely állami intézményt, addig a humán-/bölcsészképzésben részt vevők 49%-a az első helyen állami intézményben próbálkozott. A tanítóképzésbe felvételizők és az informatikai képzésben részt vevők körében ugyancsak

alacsonyabb – 37, ill. 34% – a felvételi évében valamely állami intézményt első helyen megjelölők aránya.⁸

Mindezek alapján megállapítható, hogy a nem állami szféra intézményeit választó hallgatók egy jelentős részénél végeredményben tudatos intézményválasztásról van szó, még ha azt sok esetben felvételi kudarcok is előzik meg. Különösen a magánfenntartású gazdasági, üzleti képzés intézményeire jellemző, hogy hallgatóik – jó, sőt sok esetben kiemelkedő középiskolai tanulmányi eredmény után és korábbi felvételi kudarcok hiányában – első helyen jelölik meg azokat. Ebben a tekintetben azonban a gazdasági képzést folytató intézmények korántsem egységesek. (Megjegyzendő, hogy összhangban a felvételi statisztikákkal, a hallgatók emlékezete szerint is a magánintézményeket első helyen megjelölők túlnyomó többségben – természetesen a NÚF hallgatói kivételével – államilag finanszírozott képzési formákat szerepeltettek.) Az egyházi tanítóképzésre is jellemző, hogy hallgatóik több mint fele tudatosan választja éppen ezt az intézményt, aminek részben regionális oka is van, ugyanakkor a vallásos meggyőződés szerepe sem elhanyagolható. A heti rendszerességgel templomba járó tanítóképzősök kétharmada valamilyen egyházi képzést jelölt meg a felvételi során az első helyen, s hasonló arányok figyelhetők meg az egyházi egyetemre jelentkező erősen vallásosak esetében is.

Az intézményválasztás regionális motivációit vizsgálva szinte valamennyi intézményre jellemző, hogy a hallgatók egy jelentős részénél – igaz, intézményenként eltérő mértékben – a továbbtanulás céljából kiválasztott felsőfokú intézmény székhelye és az érettségit adó középiskola székhelye megegyezik, vagy legalábbis azonos megyébe, régióba esik⁹. Nyilvánvalóan nehéz összehasonlítani ilyen szempontból egy képzési céljait, képzési területét tekintve is univerzálisnak mondható egyetemi intézményt és egy regionális szerepkört (is) felvállaló főiskolát, s a fővárosi intézmények – már csak az eleve sokkal népesebb potenciális meritési bázis okán is – eltérő helyzetben vannak ebből a szempontból. Ehhez járulnak még azok az intézményi körülmények (pl. kollégium, lakhatási támogatás), amelyek kedvező feltételeket teremthetnek a vidéki hallgatóknak, míg másol ezek részleges vagy teljes hiányával kell számolnunk.

⁸ Egy-egy hallgató felvételi előtörténete azonban ennél bonyolultabb, s a korábbi felvételi kudarcok miatt feltételezhetjük, hogy az évek során sok esetben stratégiaváltozás következett be. Miután tudjuk, hogy a hallgatók jelentős része nem az érettségi megszerzésének évében nyert felvételt a jelenlegi intézménybe, a korábbi jelentkezésekről viszont nincsenek információink, ezek a meglátások adatokkal nem igazolhatók. Az mindenesetre tény, és a mi adatainkkal, továbbá az interjúk tapasztalataival is igazolható, hogy a rokon szakterületre jelentkezők bölcsészettudományi/tanár/jogi képzés esetében igen nagy arányban az ELTE-t jelölték meg az 1. helyen, a gazdasági pályára készülők pedig a BKE-t vagy az állami gazdasági főiskolák valamelyikét.

⁹ Annak érdekében, hogy a regionalitást vizsgálni tudjuk, a középiskola székhelyét vettük alapul, feltételezve, hogy az nem eshet messze a szülők állandó lakóhelyétől, miután a hallgatók szüleinek lakóhelyére vonatkozóan a kérdőívben nem szerepelt konkrét megnevezés, csupán egy településtípust jelölő változó.

Ily módon egyáltalán nem meglepő, hogy a kollégiummal nem rendelkező fővárosi intézményekbe a hallgatók több mint négyötöde a fővárosból vagy Pest megyéből érkezik. Az adatok szerint a két vidéki magánfőiskola (KJF, MÜTF) ugyan hiánypótló szerepet tölt be a felsőoktatás regionális tagolódását tekintve, hiszen mindkét intézmény esetében kétharmad körüli azoknak az aránya, akik a középiskola székhelyét tekintve ugyanabból a megyéből, vagy a vele szomszédos megyékből származnak, ugyanakkor a hallgatók jelentős része nem az adott megyeszékhelyen, illetve megyében végezte középiskolai tanulmányait. E főiskolák szerepe tehát nem merül ki a helyi igények kielégítésében, hanem egy ennél jóval tágabb régió – s a fővároszhoz való közelség okán a budapestiek felsőoktatással kapcsolatos – bővülő keresletével is találkozunk.

Miután azonban a hallgatók jelentős része budapesti, illetve a központi régióban lakik, s az intézmények nagy része is a fővárosban, illetve annak vonzáskörzetében található, a hallgatók többsége úgy érzi, választásában alig játszott szerepet az intézmény közelsége, s ez egyaránt igaz az egyházi intézményekre és az alapítványi főiskolákra. Az egyes intézmények hallgatói között az intézményválasztási motivációk tekintetében ugyanakkor más jelentős különbségek figyelhetők meg, amelyek legfőképpen a már vizsgált intézményi sajátosságokkal, így például az eltérő képzési formával, illetve a felvételi rendszer sajátosságaival magyarázhatók. Ez utóbbi körülmény – nevezetesen a felvételi vizsga teljes hiánya – játszhat szerepet például abban, hogy a GDF hallgatói az átlagosnál gyakrabban jelölték meg azt a szempontot, hogy „ide volt a legkönnyebb bekerülni” (4,4), vagy azt, hogy „máshová nem vettek fel” (2,94). A tanítói, tanári pálya rossz anyagi megbecsültségével magyarázható, hogy az egyházi tanítóképző főiskolák hallgatóinak válaszai között a többiekénél jóval kisebb arányban szerepeltek a piacképességre, a későbbi jó keresetre vonatkozó remények, ugyanakkor egyes intézmények esetében a viszonylag könnyű diplomaszerezés lehetősége is megfogalmazódott.

Míg az osztályozásban szereplő szempontok némelyikét tekintve egyáltalán nem érzékelhető lényeges különbség az egyes intézménytípusok hallgatói körében, mások eltérő súllyal szerepelnek a magánfőiskolák és az egyházi intézmények hallgatóinak motivációs rangsorában. Ez utóbbiak közé tartozik a tanulandó szakma piacképességének a megítélése, amelyet a magán- és alapítványi főiskolák hallgatóinak 60%-a, az egyházi intézmények hallgatóinak pedig mindössze 9%-a jelölt meg nagyon fontos szempontként. Mindkét intézménytípus hallgatói számára rendkívül fontos ugyanakkor a tanulandó szakma, szakterület iránti vonzalom, amit a hallgatók több mint fele nagyon fontos szempontként jelölt meg. Az egyházi képzésben résztvevő hallgatók körében erősebb motiváló tényezőnek tűnik, hogy a felvételi során a kedvenc tárgyaikból kellett tudásukról számot adni, ami minden valószínűség szerint részben magukkal a konkrét felvételi tárgyakkal, részben pedig az intézményenként eltérő felvételi rendszerrel hozható összefüggésbe.

11. táblázat

Abban, hogy a középiskola elvégzése után a jelenlegi intézményt és a tanult szakot választottad, mennyire játszott szerepet az, hogy a főiskola/egyetem közel van a lakóhelyedhez? (átlagértékek 1-től 5-ig*)

	alapítványi és magán főiskolák hallgatói (N=419)		egyházi intézmények hallgatói (N=181)		összes kérdezett (N=600)	
	átlagérték	Std. Dev.	átlagérték	Std. Dev.	átlagérték	Std. Dev.
tetszett neked a tanulandó szakma, szakterület	4,38	0.798	4,11	1.161	4,30	0.929
ez a szakma piacképes, jól lehet vele keresni	4,50	0.765	2,16	1.341	3,80	1.443
ezen az egyetemen/főiskolán jó képzést kapsz	3,89	0.999	3,48	1.138	3,77	1.059
szimpatikus volt az intézmény szellemisége, légköre	3,14	1.375	3,50	1.391	3,24	1.388
ide volt a legkönnyebb bekerülni	3,24	1.381	3,03	1.465	3,18	1.409
szimpatikus volt az intézmény világnézeti elkötelezettsége	2,94	1.490	3,23	1.366	3,03	1.461
megfelelő volt a költségtérítés mértéke, vagy egyáltalán nem kell ilyet fizetni	2,60	1.232	3,23	1.663	2,79	1.404
ezt a főiskolát/egyetemet könnyen el lehet végezni	2,46	1.256	2,93	1.352	2,60	1.301
szüleid, tanáraid ajánlották	2,35	1.311	2,34	1.449	2,34	1.353
kedvenc tárgyaidból kellett felvételizni	1,96	1.209	2,97	1.613	2,27	1.420
a főiskola/egyetem közel van a lakóhelyedhez	2,15	1.429	2,31	1.511	2,20	1.455
máshová nem vettek fel	2,17	1.536	2,13	1.574	2,16	1.456
barátaid, ismerőseid is ide járnak	1,86	1.220	1,81	1.189	1,85	1.210

* ahol az 5-ös azt jelenti, hogy az adott szempont nagyon nagy szerepet játszott, az 1-es pedig azt, hogy egyáltalán nem játszott szerepet a döntésben

A költségtérítés mértéke, illetve annak léte vagy nem léte a hallgatók egy része számára valóban megfontolandó alternatívát jelent. Erre utal legalábbis az a tény, hogy azok a hallgatók, akik egyáltalán nem fizetnek költségtérítést, illetve csak kisebb összegre kötelezettek (pl. mérséklés, vagy a képzési szakterület, jelleg miatt), nagyobb jelentőséget tulajdonítottak

tak a költségtérítés mértékére vonatkozó szempontnak (3,17 illetve 3,52), esetükben tehát a költségtérítés léte, illetve annak mértéke komoly ellenérvként esett latba a pályaválasztási döntés meghozatalakor.

Az intézményválasztás utólagos minősítésének tekinthető az az értékelés, amelyet a kérdezettek adtak arra vonatkozóan, hogy amennyiben újra döntés előtt állnának, ismét ugyanezt a szakmát, szakterületet, s ugyanezt az intézményt választanák-e. A megkérdezettek csaknem fele biztosan ugyanezt a szakmát választaná, s további 40% is valószínűleg ugyanígy döntene. A kérdezettek egytizede ugyanakkor valószínűleg vagy biztosan más irányba venné útját, ha most kellene döntenie. A választott intézményt illetően valamivel kevésbé időtálló a kérdezettek akkori döntése, de még így is 30%-nyian biztosan jelenlegi intézményüket választanák, s további 45% is valószínűleg ugyanígy tenne.

12. táblázat

**Ha most kellene döntenie, ugyanezt választaná-e?
(a válaszok százalékos aránya, N=600)**

	Szakmát, szakterületet			Intézményt		
	összes hallgató	alapítványi	egyházi	összes hallgató	alapítványi	egyházi
biztosan ugyanezt	49	54	38	30	34	20
valószínűleg ugyanezt	40	39	40	45	43	48
valószínűleg másikat	8	6	13	18	16	20
biztosan másikat	3	1	8	7	6	11
összesen	100	100	100	100	100	100

Mindezek alapján a kérdezettek egynegyedére tehető azoknak az aránya, akik teljes mértékben elégedettek akkori választásukkal, mind a tanult szakot, mind pedig a képzés konkrét helyét illetően. Mindössze 2%-nyian vannak az abszolút csalódottak, akiknek sem a szakterület, sem a választott intézmény nem felel meg jelenlegi elképzelésüknek, a többiek pedig inkább kisebb, mint nagyobb mértékben elégedetlenek, legfőképpen a képzési helyet illetően.

A felsőbb évfolyamok hallgatói között – valószínűleg részben a felvételi óta szerzett élettapasztalatoknak, részben a konkrét intézményi tapasztalatoknak köszönhetően – magasabb azoknak az aránya, akik valamilyen mértékben elégedetlenek korábbi választásukkal. Az intézmény- és szakválasztásukkal kevésbé elégedettek között gyakrabban találtuk az egyes tanítóképző főiskolák hallgatóit (12%-uk biztosan mást választana, 18% pedig valószínűleg mást). Adataink azt mutatják, hogy a költségtérítés léte nem hogy negatív befolyást nem gyakorol az elégedettségre, hanem még kissé erősíti is azt, hiszen azok körében, akik fizetnek valamilyen pénzbeli

hozzájárulást, nagyobb arányban találunk teljesen elégedetteket, s kisebb arányban teljesen elégedetleneket, mint a nem fizetők körében.

Az intézményi elégedettséget részletesebben is vizsgálva a legkedvezőbb értékelést a felsőfokú képzéshez szorosan kapcsolódó szakmai teljesítmény (a kurzusok színvonala, a szakmai képzés, a számítástechnikai képzés) kapta, amelyhez az intézmény infrastruktúrájával való elégedettség hasonló mértéke társul. A kevésbé kedvező elemek közé tartozik a nyelvoktatás színvonala, amellyel a kérdezettek egynegyede egyáltalán nem elégedett, valamint a költségtérítési és az ösztöndíjrendszer.

Az alapítványi és az egyházi intézmények hallgatói leginkább az intézmény infrastruktúráját és a modern informatikai eszközökkel kapcsolatos ismeretek oktatását ítélik meg eltérően, mindkét esetben az előbbiek javára. A költségtérítés rendszerével kapcsolatos vélemények ugyanakkor éppen az egyházi intézményekben kedvezőbbek, ami nyilvánvalóan összefügg az ezekben az intézményekben tanulók kisebb mértékű, vagy egyáltalán nem létező költségtérítésével. (Ezt alátámasztja, hogy azok is az átlagosnál kedvezőbbre értékelték ezt a szempontot [3,16], akik egyáltalán nem fizetnek ilyen díjat.)

13. táblázat

Egyetemen/főiskoládon Te mennyire vagy elégedett a következőkkel? (átlagértékek*)

	összesen (N=600)		alapítványi (N=419)		egyházi (N=181)	
	átlag	Std. Dev.	átlag	Std. Dev.	átlag	Std. Dev.
a kurzusok színvonalával	3,48	0.888	3,54	0.847	3,34	0.965
a szakmai gyakorlat, a gyakorlati képzés színvonalával	3,35	1.177	3,32	1.208	3,41	1.103
az intézmény infrastruktúrájával	3,44	1.106	3,56	1.113	3,14	1.032
a költségtérítés rendszerével	2,71	1.096	2,58	1.041	3,09	1.168
az ösztöndíjrendszerrel	2,46	1.238	2,42	1.246	2,56	1.218
a nyelvoktatás színvonalával	2,78	1.292	2,77	1.307	2,80	1.259
a számítástechnikai oktatás színvonalával	3,33	1.162	3,44	1.141	3,07	1.171

* 1 = egyáltalán nem elégedett, 5 = teljes mértékben elégedett

Konkrét intézmények vagy hallgatói csoportok szintjén vizsgálódva azt találjuk, hogy a kurzusokkal, a szakmai munkával általában elégedettebbek az első évfolyam, mint a felsőbb évfolyamok hallgatói, s a kurzusok színvonalával való elégedettség a hallgató tanulmányi eredményének növekedésével párhuzamosan csökken. A szakmai gyakorlat, az intézményi infrastruktúra és a számítástechnikai oktatás színvonala valamennyi intézmény közül a NÜF hallgatói köréből kapta a legkedvezőbb értékelést, míg egyes

szempontokat – így a gyakorlati képzés színvonalát, az infrastrukturális felszereltséget, a nyelvoktatás színvonalát – a GDF hallgatói értékelték kifejezetten kedvezőtlenre. A számítástechnikai oktatás színvonala és az intézményi infrastruktúra önmagában is erőteljes összefüggést mutat a hallgatók megítélésében: azok, akik az intézmény felszereltségét az átlagosnál kedvezőbbnek értékelik, jellemzően a számítástechnikai oktatás színvonalának megítélésében is kedvezőbb véleményüknek adtak hangot.

Az intézményválasztási motivációkat elemezve összefoglalóan azt mondhatjuk, hogy azok igen eltérőek a nem állami intézmények két nagy csoportját, az alapítványi és magánfőiskolákat, illetve az egyházi intézményeket vizsgálva. Míg az előbbieket esetében a piacképesség, a jó keresetre vonatkozó remény a legfőbb motiváló tényezők közé tartozik, az utóbbiakban az intézmény szellemisége, világnézeti elkötelezettsége játszik az átlagosnál nagyobb szerepet (a külön elvégzett PPKE BTK vizsgálat átlagértékei e két szempont esetében 3,53, ill. 3,05 voltak). Ez utóbbit a PPKE-ELTE összevetésére hivatott vizsgálat is megerősíti, a PPKE hallgatói az intézményválasztás szempontjai között nagyobb súllyal szerepeltették a „szellemiségre” vonatkozó szempontot, mint az ELTE hallgatói. Különösen nagy súllyal esik latba az intézményválasztáskor az intézmény szellemisége, világnézeti elkötelezettsége azoknál az egyházi fenntartású intézményekben járó hallgatóknál, akik erősen vallásosak: körükben mindkét szempont 3,9-es átlagot ért el. Az intézményválasztás utólagos értékelése – amely persze a hallgatók egy részénél még kevés tapasztalaton nyugszik – azt mutatja, hogy a hallgatók többsége a szakterületet illetően egyértelműen, a választott intézményt tekintve azonban kevésbé elégedett. A két intézménycsoport között a hallgatói értékelésben a szakmai munkát illetően kevésbé, az infrastruktúrát illetően azonban erőteljesebbek a különbségek.

2.2. Szülői, családi háttér

A társadalmi mobilitás, a felsőoktatásban és általában az oktatásban meglévő esélyegyenlőtlenségek kérdése az utóbbi években meglehetősen nagy publicitást kapó kérdéskörre nőtte ki magát (ld. pl. Gázsó 1997, Bukodi 1997, Róbert 1997, Székelyi-Csepeli-Örkény 1998). A társadalomkutatók és oktatásszociológusok többsége nem vitatja, hogy a hallgatók iskolai karrierjében és teljesítményében a szülői ház szerepe meghatározó jelentőségű, sokkal inkább megoszlanak a vélemények abban, hogy ez az iskolaválasztás mely szintjein és milyen mértékben érezteti hatását. Egyes vizsgálatok azonban nem csupán a kulturális tőke szerepét hangsúlyozzák, hanem az anyagi tőkéét (pl. Gábor 2000) vagy a társadalmi tőkéét is (Pusztai-Verdes 2002). Gázsó és Laki könyvükben úgy látják, hogy hazánkban

túlságosan korán kezdődött a tudásjavakhoz való hozzájutás piacosítása, s a piacképes tudás egyre inkább az egyének vagy családok által birtokolt anyagi erőforrásokkal kapcsolódik egybe (Gazsó-Laki 1999). Akadnak, akik a felsőoktatás tömegessé válásában látják a megoldást, mások a területi és intézményi aránytalanságokra hívják fel a figyelmet, s kormányzati intézkedéseket látnak e téren szükségesnek. A vitát csak fokozza, hogy – nem lévén statisztikai nyilvántartás a hallgatók társadalmi helyzetéről, származásáról – a szakemberek kizárólag szociológiai felmérések adataira támaszkodhatnak, s ezek – a felvétel módjától, céljától, körülményeitől, a megcélzott hallgatói rétegtől függően – gyakran részben ellentmondásos eredményekre vezetnek.

Az előzőek ismeretében nem véletlen, hogy a nem állami felsőoktatásban résztvevő hallgatók körében végzett vizsgálat egyik legizgalmasabb és legfigyelemreméltóbb részének a hallgatók társadalmi háttérére vonatkozó információk tekinthetők. Részletes, megbízható és összehasonlításra alkalmas hallgatói statisztikai adatok hiányában ugyanis a vélemények jó esetben is csupán hipotéziseket fogalmazhatnak meg, sokszor pedig kifejezetten előítéletes jelleget öltenek. A magán-felsőoktatás melletti és elleni érvek majd mindegyike mögött is részben vagy teljes egészében a társadalmi igazságosság, az esélyegyenlőség kívánalma húzódik meg. Az ellenzők legtöbbször az állami felelősség csökkenésétől, a közösségi érdekek nem kellő figyelembe vételétől, a társadalmi különbségek növekedésétől, az anyagi szempontok előtérbe kerülésétől tartanak, míg a támogatók a nagyobb szabadságra, az autonómiára, a választás lehetőségére, a sokféleségre és a piaci szempontokra hívják fel a figyelmet. Még az esélyegyenlőséget illető kritikával kapcsolatban is van ellenérvük: a fizetni tudó diákok magánintézményekben való tanulmányai a közösség szintjén megtakarításokat eredményeznek, amelyet aztán más célokra lehet felhasználni. Ennek azonban egyebek mellett ellentmondani látszik az, hogy a legtöbb magán-felsőoktatási intézmény – nemcsak idehaza, hanem a világ más tájain is – részeseül több-kevesebb állami támogatásban, mind intézményi szinten, mind pedig a hallgatók szintjén.

Éppen ezért fontosak a vizsgálat szempontjából a kérdőívnek azok a családi háttérre vonatkozó kérdései, amelyek segítségével a hallgatók szüleinek iskolai végzettségére, foglalkozási jellemzőire, a család anyagi helyzetére vonatkozóan is fontos információkat nyerhetünk. Bár adataink különböző módszertani megfontolások – az adatfelvételek eltérő időpontja, mintavételi különbségek, a kérdések pontos szerkezete – miatt természetesen nem vethetők össze egy az egyben korábbi felmérések eredményeivel, ugyanakkor lehetőséget nyújtanak a főbb eltérések és az ezek mögött megmutató sajátosságok bemutatására.

2.2.1. A szülők iskolázottsága

Mint minden, az állami intézményekben tanuló hallgatók körében végzett vizsgálat tapasztalata, e vizsgálat eredményei is azt mutatják, hogy a hallgatók szülei között a közép-, illetve a felsőfokú végzettségűek aránya a meghatározó. Ez nem tekinthető újszerű eredménynek, ugyanakkor e körben a minimum érettségivel rendelkező szülők aránya valamivel magasabb, mint azt a többi vizsgálat adatai mutatják. Mindazonáltal már előzetesen fontosnak tartjuk megemlíteni, hogy az adatok intézményszintű elemzése árnyaltabb képet adna, mint a nem állami szegmens vizsgált hallgatói csoportjára vetített értékek, erre azonban az alacsony esetszámok miatt csak korlátozottan van lehetőségünk, így többnyire az intézmények fő szakmai profilja szerinti elemzésre szorítkozunk.

Az összesített adatok azt mutatják, hogy az apák túlnyomó többsége legalább érettségivel rendelkezik, s ezen belül is meghatározó az egyetemi vagy főiskolai diplomával rendelkező apák aránya (24, illetve 20%). Az édesanyák/nevelőanyák esetében is hasonló kép rajzolódik ki, bár ezúttal valamivel magasabb a középfokú végzettségűek aránya, a felsőfokú végzettségen belül pedig jelentősebb eltolódás figyelhető meg a főiskolákon diplomát szerettek javára. (Amennyiben az adatok közé a PPKE-BTK adatait is bevonjuk, a felsőfokú végzettségű apák, illetve anyák aránya 1-2 százalékkal megnő a nem állami szférában.) A diplomás szülők aránya összességében nem tér el jelentősen az állami felsőoktatási szférában talált adatoktól (pl. Székelyi 1999, Szemerszki 1996), az érettségivel rendelkező szülők arányában viszont többlet figyelhető meg a nem állami felsőoktatásban résztvevő hallgatók javára.

14. táblázat

A hallgatók szüleinek iskolai végzettsége (százalékos megoszlás, N=600)

	apa			anya		
	összesen	alapítványi	egyházi	összesen	alapítványi	egyházi
max. szakmunkásképző	13	9	22	8	6	13
középiskola	40	42	37	48	51	41
főiskola	20	20	18	27	25	32
egyetem	24	26	19	16	18	13
nincs apja/anyja, nem derül ki	3	3	4	1	1	1
<i>összesen</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

15. táblázat

**Az apa iskolai végzettsége az intézmény szakiránya szerint
(százalékos megoszlás, N=600)**

	gazdasági, üzleti (N=183)	informatikai (N=126)	humán, bölcész (N=171)	tanító (N=120)
max. szakmunkás- képző	9	11	6	30
középiskola	46	37	42	36
főiskola	15	25	22	19
egyetem	30	22	27	12
válaszhiány	1	4	3	3
<i>összesen</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

Jelentős különbségek rajzolódnak ki viszont szakterületenként és intézményenként, ily módon a nem állami szféra két alcsoportja, az alapítványi és magánfőiskolák, illetve az egyházi intézmények jelentős eltéréseket mutatnak ebből a szempontból. A tanítóképző főiskolákon található a legnagyobb arányban nem érettségizett szülők gyermekei, az apák mintegy egyharmada, az anyák nem egészen egyötöde nem szerzett legalább érettségi bizonyítványt. A felsőfokú (különösen az egyetemi) végzettségű szülők átlagosnál magasabb aránya jellemzi ugyanakkor a gazdasági és a humán szakirányokat, s amennyiben a PPKE BTK adatait is bevonjuk a vizsgálódásba, a bölcész szakirány esetében még magasabb arányokat kapunk. Az egyes intézmények sajátosságainak részletes elemzésére a minta nem alkalmas, az azonban érzékelhető, hogy míg a tanítóképző főiskolák viszonylag homogének, a gazdasági-üzleti jellegű képzést folytatók sokkal heterogénebb jellemzőket mutatnak. Érdekes azonban figyelembe vennünk, hogy a tanítóképzésben megfigyelhető arányokat minden bizonynyal kissé „lejjebb tolja” az ott megkérdezett kollégisták magasabb aránya, hiszen az intézményi jellemzőkön túlmenően a hallgatók állandó lakóhelye is összefüggést mutat a szülői iskolázottsággal: a kisebb településekről érkező hallgatók körében 2-3-szor gyakoribb az alapfokú iskolázottságú apával rendelkező hallgatók aránya, mint a fővárosból vagy megyeszékhelyekről érkezők körében, míg a felsőfokú végzettség esetében a jelenség éppen fordított, még ha az arányok kevésbé szélsőségesek is. Az állami intézményekben végzett vizsgálatok adatai is azt mutatják, hogy a szülők iskolai végzettsége igencsak eltér a különböző intézménytípusokban és képzési szakirányokban résztvevő hallgatók esetében. Az állami felsőoktatásban résztvevő hallgatók közül az átlagosnál valamivel kedvezőbb kulturális-szellemi háttérrel rendelkeznek a budapesti intézményekben és az egyetemeken tanulók. Szakterületek szerint kiugróan nagy eltérés nem mutatkozott, de megfigyelhető volt, hogy például a közgazdasági vonalon tanulók körében felülreprezentáltak a felsőfokú végzettségű szülők, míg a tanár- és

tanítóképzésben, valamint a műszaki képzésben éppen ennek az ellenkezője volt megfigyelhető (Szemerszki 1996).

Az apa mellett az anya iskolai végzettségét is bevonva a vizsgálódásba azt találjuk, hogy végzés után a megkérdezett hallgatók 42%-a lesz elsőgenerációs értelmiségi. Ennél magasabb arányban jellemző ez a főiskolákon tanulóakra, s ezen belül is kiemelten a tanítóképzésben részt vevőkre. Ez a jelenség az állami felsőoktatás hallgatóira is jellemző volt, ahol a már idézett 1996-os vizsgálat szerint a megkérdezettek 36%-ának nem szerzett egyik szülője sem diplomát, s elsősorban itt is a tanár-, az óvó- és a tanítóképző főiskolák hallgatói voltak felülreprezentáltak. Ebben a szférában például a gazdasági jellegű képzésben (egyetem, főiskola együttesen) részt vevőket egy sokkal alacsonyabb elsőgenerációs arány jellemezte (22%). Az állami gazdasági-kereskedelmi főiskolákra vonatkozóan Székelyi-Csepeli-Örkény vizsgálatukban 35%-os elsőgenerációs bejutási esélyt mértek az elsőévesek körében, s 32%-ot a végzősöknél (Székelyi-Csepeli-Örkény 1998). A nem állami szférában hasonló profillal rendelkező képzésben összességében ennél kedvezőbbnek tűnik a merítési bázis: az elsőgenerációs hallgatók aránya a humán jellegű képzések kivételével meglehetősen magas (44-48%), bár az intézményenkénti eltérések – amint arra már utaltunk – igencsak jelentősek. Amennyiben a PPKE-BTK hallgatóit is bevonjuk a vizsgálódásba, érthető módon a megfelelő kategóriák (egyetemi képzés, bölcsészképzés) arányai még inkább eltolódnak, az intézmény fenntartója szerinti különbségek pedig az elsőgenerációsok arányát tekintve valamelyest kedvezőtlenebbé válnak az egyházi fenntartású intézményeke nézve.

16. táblázat

A hallgatók szüleinek iskolai végzettsége (százalékos arányok, N=600)

	egyik szülőnek sincs felsőfokú végzettsége	egyik szülő felsőfokú vég- zettségű	mindkét szü- lő felsőfokú végzettségű	nem so- rolható be	összesen
alapítványi	42	24	32	3	100
egyházi	42	30	25	3	100
egyetem	31	30	34	5	100
főiskola	43	25	29	2	100
gazdasági, üzleti	44	25	30	1	100
informatikai	44	20	32	5	100
bölcsész, humán	34	27	36	3	100
tanító	48	30	21	2	100
<i>átlagosan</i>	42	26	30	3	100

Az előzőeknél árnyaltabb képet kapunk, ha a szülők diplomáját főiskola-egyetem bontásban is vizsgáljuk. Ezáltal a „mindkét szülő diplomás” kate-

gória két részre oszlik: egytizednyi azoknak az aránya, akik esetében mindkét részről egyetemet végzett szülővel van dolgunk, s egyötödnyi azoké, akiknek a szülei diplomások ugyan, de csak egyikük, vagy egyikük sem végzett egyetemet. A kérdést ebben a dimenzióban vizsgálva feltűnő, hogy az egyetemi képzésben részt vevők körében az átlagosnál jóval magasabb azon hallgatók aránya, akiknek mindkét felmenője egyetemet végzett, szakterületenként vizsgálva a kérdést pedig a négy szakirány közül a tanítóképzőkre járók esetében messze átlagon aluli, mindössze 2%.

A társadalmi mobilitás ennél részletesebb vizsgálatára ad módot az az adatsor, amelyik nem csupán a szülők iskolai végzettségét, hanem a nagyszülőkét is figyelembe véve három generáción keresztül vizsgálja a hallgatók származási hátterét. Ebben az esetben természetesen nagyfokú adathiánnyal is számolnunk kell, hiszen a hallgatók igen nagy hányada nincs tisztában nagyszülei iskolai végzettségével.

17. táblázat

A nagyszülők iskolai végzettsége (százalékos megoszlás, N=600)

	apai nagy- apa	apai nagy- anya	anyai nagyapa	anyai nagyanya
0-7 osztály	7	11	7	10
8 osztály	15	23	14	21
szakmunkásképző, szakiskola	17	11	21	16
középiskola, technikum	12	14	15	15
főiskola	6	4	6	4
egyetem	9	4	8	4
nem tudja	34	33	29	29
összesen	100	100	100	100

A kérdést ily módon megközelítve azt találjuk, hogy a hallgatók közel egynegyede (az eredeti mintában 23%, a PPKE-val együtt 26%) tekinthető harmadik generációs értelmiséginek, esetükben a szülők valamelyike mellett legalább a nagyszülők egyike diplomát szerzett. A két adat közötti különbség és a korábbi eredmények már jelzik, hogy az egyetemi hallgatók körében jóval magasabb a harmadik generációsok aránya, mint a főiskolások között (csaknem kétszeres a különbség), s a gazdasági, de különösen a humán, bölcsész szakirányokat tekintve is kiemelkedő arányokat találunk (a tanító- és informatikai képzéshez képest 2,5-szeres arányok). A többgenerációs értelmiségi családok aránya az említett PPKE-ELTE vizsgálatban a katolikus egyetemre vonatkozóan hasonló arányokat mutatott (25%), ugyanakkor figyelemre méltó, hogy az ELTE esetében a vizsgálat során 42%-os arányt mértek.

A hallgatók társadalmi hátterének a szülői, nagyszülői generáció iskolázottsága alapján történő vizsgálata két fő megállapításra ad lehetőséget.

- A nem állami intézmények hallgatói a felsőfokú végzettségű szülők arányának tekintetében nem különböznek lényegesen az állami in-

tézmények hallgatóitól, ugyanakkor az országos arányoknál alacsonyabb körökben a nem érettségizett szülőktől származók aránya.

- Jelentős különbségek figyelhetők meg a főiskolai, egyetemi szint, valamint az egyes szakterületek vonatkozásában, s mindez rávetül az egyházi-alapítványi dimenziókra is.

Ez egyrészt arra enged következtetni, hogy a nem állami intézmények, s ezen belül különösen az alapítványi főiskolák a társadalom legkevésbé iskolázott rétegei számára fokozottabban zártak, mint az állami intézmények, amely összefüggésben lehet a nem állami felsőoktatásban való részvétel – intézménytípusonként eltérő – nagyobb költségeivel. Miután az iskolázottsági és jövedelmi viszonyok nagymértékben összefüggenek, jogosan feltételezhető, hogy a költségtérítés terhei bizonyos társadalmi csoportok előtt bezárják a felsőoktatás eme kapuit. Erre következtethetünk abból is, hogy a költségtérítést nem fizetők az átlagosnál gyakrabban fordulnak elő a legalacsonyabb képzettségi kategóriákban, ott ahol az apa legfeljebb szakmunkásképző végzettséggel rendelkezik. Másrészt ugyanakkor az is megfigyelhető, hogy az elsőgenerációs hallgatók aránya általában valamivel kedvezőbb az állami intézményrendszer megfelelő szakterületein megfigyeltékhez képest, ami adataink szerint elsősorban a középiskolai végzettségű szülők gyermekei számára jelenthet előrelépési lehetőséget. A főiskola-egyetem dimenzió az állami szférához hasonló aránytalanságokat mutat, az egyetemi és főiskolai hallgatók társadalmi származás szerinti összetételének különbözősége azonban nem új keletű jelenség, Ladányi jóval korábbi adatokat vizsgálva is erre a következtetésre jutott (Ladányi 1994). Az eddigiek alapján tehát azt feltételezhetjük, hogy a nem állami szférában a család iskolázottsági mutatója összességében az állami intézményekhez hasonló mértékben, de intézménytípusonként, szakterületenként igen eltérően érvényesül a továbbtanulási döntésekben, feltételezhető viszont, hogy az anyagi tőke hatása is számottevőnek bizonyul.

2.2.2. A szülők foglalkozási jellemzői

A hallgatók többségének jelenleg is aktív dolgozók a szülei, alacsony körökben a nyugdíjasok aránya és még elenyészőbb az egyéb inaktívaké, köztük a munkanélkülieké. A megkérdezett hallgatók igen kis arányban érkeztek fizikai foglalkozású apával rendelkező családokból (15%), annál magasabb viszont az önálló vállalkozói vagy önálló szellemi tevékenységet folytató apák aránya (38%). Az állami felsőoktatásban tanuló hallgatók körében végzett 1997-es felmérés egytizedes vállalkozói és egyharmados fizikai munkás arányával összevetve ez mindenképpen figyelemreméltó eltérést jelent, még akkor is, ha tekintetbe vesszük az eltérő kérdésfeltevést

(a mi esetünkben zárt, ott nyitott kérdésről volt szó) és az abból eredő kódolási, kategorizálási különbségeket (Székelyi 1999). A miénkhez hasonló eredményre jutott Szabó is a gazdálkodási és pedagógusképzés területéről kiválasztott állami és nem állami intézmények hallgatóinak összehasonlító vizsgálata során (Szabó 2003).

Jóllehet az egyéni és társas vállalkozások egy része közvetlen fizikai munkavégzéssel is járhat, ugyanakkor a részletes kategorizálás alapján azt tapasztaljuk, hogy a vállalkozások egy jelentős része kizárólag vagy nagyrészt szellemi munkát foglal magában, hiszen a vállalkozói csoport tagjai között az apák esetében mindössze 3%, az anyák esetében pedig néhány fő a mezőgazdasági termelők aránya. Igen magas viszont az önálló értelmiségiek, illetve az alkalmazott(akk)al dolgozók részaránya, s ez utóbbiak esetében a munka szükségszerűen adminisztratív-irányítási funkciót is jelent. Ezt erősítik meg az iskolázottságra vonatkozó adatok is: a vállalkozói csoportba soroltak 90%-a minimum érettségivel rendelkezik, s alacsony közöttük a legfeljebb szakmunkás végzettséggel rendelkezők aránya. A vállalkozói csoporton belül ugyanakkor az önfoglalkoztatók, illetve a mikrovállalkozások (5 fő alatti alkalmazotti létszám) tulajdonosai vannak többségben.

18. táblázat

A szülők foglalkozása, beosztása (százalékos arányok, N=600)

	apa	anya
önálló értelmiségi	10	5
vállalkozó	28	12
felső- és középszintű vezető	20	14
beosztott diplomás	6	17
nem diplomás szellemi	5	28
fizikai munkás	15	11
inaktív (nyugdíjas, munkanélküli, egyéb)	10	12
nincs apja/anyja, válasziány	6	2
<i>összesen</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

A gazdasági és az informatikai jellegű képzésben szignifikánsan magasabb az önálló vállalkozói apai háttérrel rendelkezők aránya (46, illetve 44%), s a költségtérítést fizetők körében arányuk közel kétszer akkora, mint a nem fizetők körében. Mindezek ismeretében nem meglepő, hogy a vállalkozó jellegű tevékenységet folytató apák aránya felülreprezentált az alapítványi intézményekbe járók esetében, s ezen belül is különösen erősen jelentkezik ez a NÚF hallgatói körében. A vezető beosztásúak aránya kisebb eltéréseket mutat: a tanítóképzésben részt vevők kivételével a többi szakterületen közel azonos arányok figyelhetők meg. A tanítóképzés többinél nyitottabb jellegét az is mutatja, hogy az itt tanulók körében a legmagasabb a fizikai foglalkozású valamint az inaktív apával rendelkezők aránya, s a részletesebb kategorizálás szerint az is megfigyelhető, hogy a vállalkozók nagy

része lényegében önfoglalkoztató vagy a mezőgazdaságban tevékenykedik.

2.2.3. A család jövedelmi, anyagi helyzete

A hallgatók családjának anyagi helyzetét két fő mutatóval, a havi nettó jövedelem s az ebből számított egy főre jutó jövedelem mértékével, valamint a különböző vagyontárgyak birtoklásának arányával mértük. A két mutatót a későbbiekben egy összevont háromkategóriás anyagi helyzet mutatóvá alakítottuk. Emellett a hallgatóktól egy szubjektív becslést is kértünk a család anyagi helyzetére vonatkozóan.

Talán szükségtelen megjegyeznünk, hogy a jövedelemre vonatkozó adatok nem tekinthetők minden szempontból megbízható információknak, s e kérdések esetében rendszerint meglehetősen nagy válaszmegtagadással kell számolni. Így volt ez a jelenlegi felmérés esetében is, ahol az egy főre jutó havi nettó jövedelem a kérdezettek több mint egyharmada esetében nem volt kiszámítható. A többiek családjában 2000-ben átlagosan 50 ezer Ft-ra volt tehető az egy főre jutó havi nettó jövedelem, ami az alapítványi és magánintézményekbe járók körében több mint kétszeresét mutatta az egyházi felsőoktatás intézményeiben megfigyeltnek (átlagosan közel 63 ezer Ft a 27,5 ezerrel szemben). Az átlagérték – összehasonlítva az 1997-es hallgatói vizsgálat eredményeivel – kiemelkedően magasnak tekinthető, hiszen ott az első évesek körében 19 ezer Ft-ot, a végzősök körében 33 ezer Ft-ot mértek, s ez még az inflációt figyelembe véve is jelentős eltérést jelent. Ez egyúttal újabb bizonyítékot jelent arra nézve is, hogy a nem állami felsőoktatás két alcsoportja a résztvevő hallgatók anyagi helyzetét tekintve igen erőteljesen különbözik egymástól.

Az egy főre jutó jövedelem mértéke több változóval is szoros kapcsolatot mutat, így a családfő iskolázottságával és foglalkozási jellemzőivel, a család lakóhelyével, valamint a családtagok/gyermekek számával. A jövedelem mértékét három nagy csoportba rendezve jól látható, hogy az 50 ezer Ft-os átlag fölött igen nagy szórás figyelhető meg, a hallgatók felső ötödének családjában meglévő igencsak eltérő jövedelmi viszonyok következtében az átlagérték a legfelső kategória alsó határához közeli értéket ad.

19. táblázat

Az egy főre jutó jövedelem mértéke (százalékos arányok)

	összesen (N=600)	alapítványi (N=419)	egyházi (N=181)
25 ezer Ft alatt	18	8	40
25-50 ezer Ft	24	21	29
50 ezer Ft felett	20	27	5
nem derül ki	38	44	26
összesen	100	100	100
átlagérték	49.992Ft	62.897Ft	27.529Ft

A megkérdezettek családjának vagyoni helyzetéről kapott információk azt mutatják, hogy az ún. „ritka vagyontárgyakkal” a vizsgált hallgatók családjainak közel egyharmada rendelkezett 2000-ben. Az 1996-ban az állami felsőoktatásban résztvevő hallgatók hasonló adataival összevetve a modern technikai eszközök elterjedtsége az általunk vizsgált – kulturálisan nagyjából hasonló státuszú – családok körében jóval nagyobb, ugyanakkor itt figyelembe kell vennünk azt, hogy a 90-es évek végén négy év időkülönbség a technikai eszközök elterjedtségében önmagában is igen nagyfokú mozgást indukál. Ugyanakkor érdemes megemlíteni, hogy egy országos reprezentatív minta megfelelő szeletének (a potenciális felnőtt gyermekkel rendelkező szülői korban lévő 41-60 évesek) 2000. évi adatával összevetve azt találjuk, hogy a főiskolás vagy egyetemista gyermekkel rendelkező szülők általában sokkal jobban ellátottak a vizsgált vagyontárgyakkal, mint korosztályuk egésze.

20. táblázat

**Van-e a családotban, a szüleid háztartásában...?
(az „igen” válaszok százalékos megoszlása, N=600*)**

	átlagosan (N=600)	magán- ill. alapítvá- nyi (N=419)	egyházi (N=181)
színes tévé	97 (97)	96	97 (98)
videó	87 (87)	91	77 (79)
mikrohullámú sütő	82 (83)	86	72 (76)
mobiltelefon	71 (73)	79	52 (62)
számítógép	71 (72)	81	48 (57)
CD-lejátszó	70 (71)	77	54 (61)
hifi-berendezés	69 (70)	76	53 (59)
5 évesnél idősebb gépkocsi	55 (54)	53	58 (56)
5 évesnél fiatalabb gépkocsi	43 (43)	50	26 (31)
üdülő, nyaraló, telek	42 (43)	44	38 (40)
mosogatógép	31 (32)	37	18 (25)
internet, e-mail (előfizetés)	27 (28)	34	8 (17)
videokamera	27 (28)	32	14 (20)

* zárójelben a PPKE-BTK adatokkal módosított érték, N=668

A táblázat jól mutatja, hogy a jövedelmi viszonyok vizsgálatakor már megfigyelt különbségeket a vagyontárgyak birtoklása is leképezi. Amennyiben az egyházi intézmények között a PPKE-BTK adatait is figyelembe vesszük, az egyházi intézmények hallgatóinak a hátránya mérséklődik ugyan, de az átlagosnál ritkább vagyontárgyak esetében a különbség továbbra is számottevő. Jóllehet a PPKE ÁJK-ra vonatkozóan nem állnak rendelkezésünkre adatok, ugyanakkor a jogáshallgatók egészének a körében végzett vizsgálatok (ld. Gábor-Dudik 2000) alapján azt valószínűsíthetjük, hogy az ő bevonásuk a különbségek további mérséklődését jelentené.

A vagyontárgyak előfordulási arányait súlyozás nélkül összesítve azt találjuk, hogy a felsoroltak közül a kérdezettek 54%-a 5-9 tárggyal rendelkezik, s elenyésző az arányuk azoknak, akik csak 1-2 vagyontárgyat birtokolnak, ugyanakkor egyötödnyien a felsorolt 13 tárgy majd mindegyikét megjelölték. Az egy főre jutó jövedelem és az anyagi ellátottság tárgyi mutatójából képzett összevont változó szerint a megkérdezettek 21%-a sorolható a rosszabb anyagi helyzetben lévő családokból jövők közé, 38% az átlagos és 39% a jó körülmények között élők. (A kérdezettek 2%-át – a jövedelmi és a vagyoni mutató együttes hiánya miatt – nem sikerült besorolnunk e kategóriák egyikébe sem.) Az alapítványi főiskolákra járók között az összevont mutató szerint is jóval nagyobb arányban találunk olyanokat, akik kedvezőbb családi anyagi háttérrel rendelkeznek.

21. táblázat

**A család jövedelmi-vagyoni helyzete intézménytípus szerint
(a válaszok százalékos aránya)**

	összesen (N=600)	alapítványi intézmények (N=419)	egyházi intézmények (N=181)
rosszabb anyagi helyzet	21	10	49
átlagos anyagi helyzet	38	38	36
jobb anyagi helyzet	39	50	14
nem derül ki	2	2	1
összesen	100	100	100

Az anyagi helyzet általunk készített összevont mutatója erősen korrelál azzal az adattal, amely a kérdezettek szubjektív véleményét tartalmazza családjuk anyagi helyzetéről. Eszerint a megkérdezett hallgatók 23%-a úgy véli, családjá gond nélkül megél jövedelméből, 47% pedig úgy gondolja, hogy beosztással jól kijönnek. Azoknak az aránya, akik nagyobb anyagi gondokról tettek említést, mindössze néhány százalék. (Az adatokból ugyanakkor arra is következtethetünk, hogy a családi jövedelemről nyilatkozni nem kívánók igen magas arányban – 84%-ban – azok közül kerülnek ki, akiknek a családjá viszonylag jó jövedelmi viszonyok között él, beosztással vagy gond nélkül kijön a pénzéből, anyagi gondokról mindössze né-

hányan számoltak be közülük.) Ezek az adatok az alapítványi intézmények esetében éppen úgy kedvezőbb helyzetet jeleznek, mint a konkrét jövedelmi adatok, s éppen úgy megfigyelhető, hogy a szubjektív gazdasági elégedettséget tekintve az egyházi intézményekbe járók az állami intézmények hallgatóihoz hasonlóbb arányszámokat mutatnak.

22. táblázat

A család jövedelmi helyzetének szubjektív megítélése az intézmény fenntartójának típusa szerint (a válaszok százalékos aránya)

	összesen (N=600)	alapítványi (N=419)	egyházi (N=181)
gond nélkül megélnék	23	29	10
beosztással jól kijönnek	47	47	46
megszorításokkal kijönnek	25	21	34
anyagi gondjaik vannak	4	2	8
nélkülözni kényszerülnek	1	1	2
összesen	100	100	100

Amint az várható, a szülők iskolai végzettsége erőteljes összefüggést mutat az anyagi helyzettel, mind annak az általunk számított mérőszámaival, mind pedig a szubjektív mutatóval. Az általunk jó anyagi helyzetű családokkal rendelkezőnek minősített hallgatók között például mindössze 6%-nyi azoknak az aránya, ahol az apa nem érettségizett. Míg az elsőgenerációs értelmiségivé váló hallgatók 29%-a tekinthető jó jövedelmi-vagyoni háttérű családból származónak, addig az egy felsőfokú végzettségű szülővel rendelkezők 36, a két felsőfokú végzettségű szülővel rendelkezők 56%-a tartozik ebbe a csoportba.

Ugyancsak erőteljes összefüggés figyelhető meg az apa beosztása, foglalkozása szerint is: a jó anyagi körülmények között élő családokban sokkal gyakrabban találunk vállalkozó vagy vezető beosztást betöltő apákat, s kisebb arányban fizikai foglalkozásúakat vagy jelenleg inaktívakat. A jövedelmi, anyagi viszonyokat tekintve a lakóhely is fontos differenciáló tényezőnek tekinthető: minél nagyobb településről van szó, annál valószínűbb, hogy a család anyagi helyzete kedvezőbb az átlagosnál. A szubjektív anyagi helyzet megítélése ugyanakkor kisebb mértékben függ attól, hogy a kérdezett melyik településről származik, feltehetőleg éppen a kérdés szubjektív és a vonatkoztatási csoport eltérő jellege miatt.

23. táblázat

A család anyagi helyzetének összevont mutatója az intézmény szakiránya szerint (százalékos arányok, N=600)

	gazdasági, üzleti (N=183)	informatikai (N=126)	humán, bölcész (N=171)	tanító (N=120)
rosszabb anyagi helyzet	7	8	21	58
közepes anyagi helyzet	36	40	44	29
jobb anyagi helyzet	57	44	34	13
nem derül ki	0	8	1	0
összesen	100	100	100	100

24. táblázat

A család anyagi helyzetének összevont mutatója az apa iskolai végzettsége szerint (százalékos arányok, N=600)

	max. szakmunkás- képző (N=78)	középiskola (N=244)	főiskola, egyetem (N=260)
rosszabb anyagi helyzet	47	23	12
közepes anyagi helyzet	32	43	35
jobb anyagi helyzet	19	33	51
nem derül ki	1	1	3
összesen	100	100	100

A vizsgált háttérváltozók arra mutatnak, hogy a család anyagi tőkéje eltérő befolyással bír az intézményválasztásra a nem állami szféra különböző alcsoportjait tekintve. Szerepe kimutathatóan nagyobb az alapítványi felsőoktatásban résztvevő hallgatók esetében, mint az egyházi felsőoktatás részt vevői körében. Ezt erősítik meg az apa foglalkozási adatai is, amelyek az alapítványi főiskolák esetében a vállalkozói réteg felülreprezentáltságát mutatják. A vezető beosztásúak aránya ugyanakkor a bölcsészjellegű képzésekben is kimagasló. Mindezek alapján két megállapítást tehetünk:

1. A szülői iskolázottság, foglalkozás, beosztás hatása összetett módon jelentkezik, amennyiben szerepük nem feltétlenül az alapítványi és egyházi dichotómiában érhető leginkább tetten, sokkal inkább kitüntetett szerepük van a „piacképes” vagy magasabb presztízsű szakirányok esetében.
2. A nem állami felsőoktatási intézmények hallgatóinak rekrutációja során mind a kulturális, mind pedig az anyagi-jövedelmi hatás érvényesül, ugyanakkor az anyagi hatás szerepe erősebb az alapítványi főiskolákon. Erre utalnak azok a korrelációs együtthatók, amelyek az intézménytípus és a jövedelmi, anyagi helyzet, valamint az apa beosztása között erősebb összefüggést jeleznek, mint a szülők iskolázottságával kapcsolatban (ld. Függelék 3. táblázat). Ezt meg-

erősíti az a logisztikus regressziós modell¹⁰ (5. modell) is, amely esetében a függő változó az alapítványi intézményben való továbbtanulás, magyarázó változókként pedig a középiskolai végzettség, az állandó lakóhely, valamint a szülők iskolai végzettségére, illetve anyagi helyzetére vonatkozó változók szerepeltek.

A logisztikus regresszió általunk vizsgált modelljében az anyagi helyzetre vonatkozó változók hatásai mutatkoznak szignifikánsan erőseknek, ezek közül is leginkább az egy főre jutó jövedelem és a tárgyi ellátottság mutatója a legerősebb. Ebben a modellben (5. modell) a szülői iskolázottság és a származási háttér hatása nem szignifikáns. Amennyiben azonban ezen változók tiszta hatását külön-külön modellekben vizsgáljuk, szignifikáns hatásokat kapunk (ld. 26. táblázat). Mindez azt jelzi – amint tanulmányunkban több helyen is utaltunk rá, s a kétváltozós korrelációk is mutatják –, hogy a modellbe bevont magyarázó változók között erős korreláció van. A találatmátrix és a logisztikus regresszió illeszkedését mutató statisztikák alapján az 1. modellhez képest a teljes modell (5. modell) mindenképpen javulást eredményez. A tiszta kulturális (4. modell) és a tiszta anyagi hatásokat becsülő modellek (3. modell) statisztikái pedig azt is mutatják, hogy a 3. modell jobb mutatókkal bír, mint a 4. modell. A 3. modellhez képest a teljes modell csupán alig javít az illeszkedési statisztikákon és a helyesen besorolt esetek arányán.

25. táblázat

Az egyes modellekbe bevont változók

változók	1. modell	2. modell	3. modell	4. modell	5. modell
GIMN2	X				X
BP2	X				X
PFOGL (kategoriális)		X			X
EGYFO			X		X
TARTFOGY			X		X
GOND2			X		X
APAFELS2				X	X
ANAFELS2				X	X
NAGYSZ2				X	X

¹⁰ A modellben az egy főre jutó jövedelem és a tartós fogyasztási cikkek előfordulási gyakorisága folytonos változókként szerepelnek, az apa foglalkozását, beosztását a 18. táblázatban közöltek szerint hét kategóriába kódoltuk, a többi változót pedig dichotómmá tettük. A változók jelentése:

BP2: 1 – Budapesten él, 0 – vidéken él

GIMN2: 1 – gimnáziumban végzett, 0 – egyéb

GOND2: 1 – a család gond nélkül megél, 0 – egyéb

APAFELS2: 1- az apa főiskolát, egyetemet végzett, 0 – egyéb

ANAFELS2: 1- az anya főiskolát, egyetemet végzett, 0 – egyéb

NAGYSZ2: 1 – nagyszülők között van felsőfokú végzettségű, 0 – egyéb

26. táblázat

Az egyes modellekhez tartozó B, Exp (B) értékek és illeszkedési statisztikák

		1. modell	2. modell	3. modell	4. modell	5. modell
GIMN2	B	-0,8849***				-1,5298***
	Exp (B)	0,4127				0,2166
BP2	B	1,0917***				0,2610
	Exp (B)	2,9794				1,2982
PFOGL (kategorialis)	(1) B		0,5903 *			-0,0108
	(2) B		0,4813 *			-0,2215
	(3) B		0,3272			0,0822
	(4) B		-0,4171			-0,1286
	(5) B		0,5458			0,5876
	(6) B		-0,5268 *			-0,0317
EGYFO	B			0,0486***		0,0511***
	Exp(B)			1,0498		1,0525
TARTFOGY	B			0,1831***		0,2011**
	Exp(B)			1,2009		1,2228
GOND2	B			0,3011		0,7587
	Exp(B)			1,3514		2,1354
APAFELS2	B				0,5728 **	-0,1474
	Exp(B)				1,7732	0,8630
ANAFELS2	B				-0,2487	0,0931
	Exp(B)				0,7798	1,0976
NAGYSZ2	B				-0,2764	-0,6703
	Exp(B)				0,7585	0,5116
Constant		1,0591***	0,8404***	-2,6909***	0,7828***	-1,7843 **
-2 LL– initial		734.724	685.987	485.563	704.768	447.689
-2 LL – model		677.47	648.983	356.091	697.309	295.792
Goodness of Fit		600.586	564.997	344.931	577.189	332.302
Model Chi-Square		57.254	37.004	129.472	7.459	151.898
R^2_L		0.078	0.054	0.267	0.011	0.339
R^2_{LA}		0.072	0.051	0.254	0.002	0.299
Df		2	6	3	3	14
Helyesen besorolt esetek aránya		69.83%	71.33%	77.30%	70.02%	80.17%

***=p<0.001, **=p<0.01, *=p<0.05

2.3. A hallgatói lét költségei, a saját anyagi helyzet főbb jellemzői

2.3.1. Saját anyagi helyzet

A hallgatói bevételek mértékét vizsgálva feltűnő a magánfőiskolák és az egyházi intézmények hallgatóinak az erőteljes kettéválása: az előbbiek átlagosan csaknem kétszer akkora összeg fölött diszponálnak havonta, mint az utóbbiak. Különösen annak fényében érdekes ez a különbség, hogy a magánintézmények hallgatói az egyháziakénál jóval gyakrabban laknak szüleiknél, ami nyilvánvalóan csökkenti kiadásukat. Költségnövelő tényezőként jön viszont számításba az, hogy a magánintézmények hallgatói nagyobb arányban tanulnak Budapesten, mint az egyházi intézmények diákjai. Az állandó lakóhely két irányból befolyásolja a hallgatói összbevételek nagyságát: egyrészt a fővárosiak között az átlagosnál magasabb az önálló bevétellel nem rendelkezők aránya (12%), másrészt az is megfigyelhető ugyanakkor, hogy azok a fővárosiak, akik rendelkeznek saját bevétellel, jellemzően magasabb összegekről számoltak be, mint a többiek (közel 41 ezer Ft).

27. táblázat

**A hallgatói bevételek havi mértéke
(az egyes kategóriákba tartozó hallgatók százalékos aránya)**

	összesen (N=600)	alapítványi intéz- mények (N=419)	egyházi intézmé- nyek (N=181)
max. 10 000 Ft	16	10	29
10-20 000 Ft	25	20	36
20-30 000 Ft	17	19	14
30-40 000 Ft	12	13	9
40 000 Ft felett	19	24	8
nincs saját bevétele	6	8	2
nem tudja	5	6	2
összesen	100	100	100
<i>átlagosan (Ft/hó)</i>	<i>33.993</i>	<i>39.820</i>	<i>21.833</i>

A hallgatói bevételek között igen nagy szerepe van a szülői hozzájárulásnak, de a saját bevételek nagyságát a hallgatói munkavégzés is befolyásolja: a munkaviszonyszerű rendszerességgel dolgozók, illetve a saját vagy családi vállalkozásban tevékenykedők átlagosan másfélszer-kétszer olyan magas havi bevételről számoltak be, mint a többiek. A nem állami

szférában tanulók (különösen az alapítványi intézmények diákjai) kisebb arányban részesülnek különféle ösztöndíjakban, intézményi vagy más támogatásokban, emiatt az állami és nem állami felsőoktatásban résztvevő hallgatók bevételszerkezete jelentős különbségeket mutat.

28. táblázat

A hallgatói bevételek forrása (az adott bevételtípussal rendelkezők százalékos aránya; átlagos havi mérték (Ft/hó))

	%	Ft/hó
szülők, eltartók	79	19.510
tanulmányi ösztöndíj	36	7.296
rendszeres szociális támogatás	6	3.118
tanulmányi szerződés keretében kapott ösztöndíj	2	16.250
önkormányzati, egyházi, alapítványi szociális támogatás	3	11.427
munkából vagy vállalkozásból származó jövedelem	32	25.963
lakás bérbeadásból, értékpapírokból, tőzsdézésből származó jövedelem	4	22.835
egyéb forrásból származó jövedelem	7	15.122

29. táblázat

A hallgatói bevételek szerkezete*

	nem állami			állami (1996)
	összesen	alapítványi	egyházi	
szülői támogatás	58%	64%	46%	39%
tanulmányi ösztöndíj	15%	7%	33%	33%
szociális támogatás	2%	1%	3%	7%
munkából, vállalkozásból származó bevétel, egyéb bevétel (ösztöndíjak, támogatások)	19%	22%	12%	15%
ingatlan bérbeadása, értékpapír stb.	6%	6%	6%	6%
összesen	100%	100%	100%	100%

* számítás az előző táblázat adatai alapján, ahol az adott jövedelemmel nem rendelkezőket 0 értékkel vettük figyelembe

A hallgatók anyagi helyzetéről és életmódjáról a kiadási szerkezet vizsgálata is képet adhat.¹¹ A kiadások vizsgálatakor számos más tényező mellett erőteljes befolyásoló tényezőként kell értékelnünk a hallgatók (állandó és ideiglenes) lakóhelyét, az intézmény típusát és annak infrastrukturális (pl. kollégiumi) ellátottságát. Ezen adatok ismeretében érthető meg legin-

¹¹ A kiadások során a rendszeres havi kiadásokat vettük figyelembe, ily módon azok között nem szerepelnek a költségtérítéssel összefüggő kiadások, azokra – miután a fizetés jellemzően félévente/évente egy összegben történik – külön kérdésben tértünk ki.

kább az, hogy a nem állami intézmények hallgatóinak a kiadási szerkezetében valamivel kisebb arányt képviselnek a létfenntartással kapcsolatos kiadások, mint az állami intézmények hallgatói körében.

30. táblázat

A hallgatók kiadásainak típusa (az adott kiadással rendelkezők százalékos aránya; átlagos havi mérték [Ft/hó])

	a kiadással rendelkezők aránya (%)	átlagérték (Ft/hó)
étkezés, élelmiszer	77	8.638 Ft
kultúra, szórakozás	85	4.237 Ft
közlekedés, utazás	81	4.227 Ft
tanszerek, jegyzetek, szakirodalom	66	2.631 Ft
költségtérítésen felül fizetendő díjak	14	2.791 Ft
intézményen kívüli tanfolyamok	19	9.072 Ft
lakásfenntartás, albérlet, kollégium	40	10.176 Ft
ruházkodás	60	6.283 Ft
élvezeti cikkek	53	3.833 Ft
egyéb kiadások	6	8.571 Ft

31. táblázat

A hallgatók kiadásainak szerkezete*

	nem állami			állami (1996)
	összesen	alapítványi	egyházi	
lakásfenntartás, albérlet, kollégium	13%	11%	15%	20%
étkezés, élelmiszer	22%	21%	25%	30%
ruházkodás	13%	14%	10%	8%
tanszerek, jegyzetek, szakirodalom	8%	7%	10%	8%
közlekedés, utazás	14%	13%	16%	11%
kultúra, szórakozás	17%	18%	13%	12%
élvezeti cikkek	7%	7%	7%	6%
egyéb kiadások	6%	9%	4%	5%
összesen	100%	100%	100%	100%

* számítás az előző táblázat adatai alapján, ahol az adott kiadással nem rendelkezőket 0 értékkel vettük figyelembe

A hallgatók jövedelmi viszonyai nagymértékben befolyásolják lehetőségeiket, ugyanakkor a saját anyagi helyzet természetesen csak egy komponenst jelenthet a hallgatók szociális helyzetének vizsgálatakor. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a szülei háztartásában élő hallgató – még ha nem is rendelkezik semmilyen jelentősebb önálló bevétellel – kedvezőbb életkörülmények között élhet, mint egy kollégiumban lakó, ugyanakkor szüleitől pénzt nem, vagy alig kapó, jellemzően saját ösztöndíjából, keresetéből gazdálkodó hallgató. A szülőktől való erőteljes anyagi függés – amint azt szá-

mos alapítványi intézményben készült hallgatói interjú megerősíti – más szempontból állíthat viszont akadályt az egyén önállósulása elé. A hallgatók anyagi helyzetének vizsgálata a pénzben kapott juttatások rendszertelenségén, esetlegességén túlmenően már csak azért is igen problematikus, mert szinte lehetetlen számba venni és „forintosítani” azokat a természetbeni juttatásokat, amelyeket a szállás, az étkezés, a ruházkodás, a közlekedéshez való hozzájárulás (közlekedési bérlet, autóhasználat) stb. jelent. A fentiek leírásakor – éppen ezen problémák miatt – nem is az abszolút számok ismertetését tartottuk a legfontosabbnak, hanem inkább a bevételi és kiadási szerkezet bemutatását, az egyes tételek egymáshoz viszonyított arányát.

A hallgatók saját anyagi helyzetének másik dimenzióját, a vagyontárgyakkal, eszközökkel való ellátottságot elemezve (még ha nyilvánvaló is, hogy ezek nagy része nem saját bevétel eredménye, s esetenként az azok használatával járó költségek is inkább a családot terhelik) megfigyelhető, hogy a bankkártyák birtoklása a legtöbb hallgatói csoportban igen nagy arányú (77%), de korántsem ér el olyan nagy mértéket (96%), mint azt az első éves jogász és közgazdászhallgatók adatai mutatják (Gábor-Dudik 2000). Ez nyilvánvalóan összefüggésben van azzal, hogy a hallgatók több mint fele szüleinél él, továbbá egyes intézményekben igen alacsony a szociális vagy tanulmányi juttatásokban részesülők aránya, emiatt sokuknak egyáltalán nincs saját bevételük. A piacképességet, a későbbi munkavállalást és az életminőséget befolyásoló „tőke”, a jogosítvány a kérdezettek 74%-ának van birtokában, amely csoporton belül a férfiak, a magán-, illetve alapítványi intézményekben tanulók és a harmadévesek felülreprezentáltak.

Mobiltelefonnal is az átlagosnál gyakrabban rendelkeznek a férfiak, ugyanakkor a legjelentősebbek az intézményenkénti, intézménytípusonkénti eltérések. Az összesítő táblázatban is jól látszik, hogy az alapítványi főiskolák hallgatói körében átlagosan csaknem háromszor gyakoribb a mobiltelefon használata, mint az egyházi intézményekben tanulók esetében, ugyanakkor ez még az előbbi körön belül is erőteljesen differenciált. A mobiltelefon léte mind a saját, mind pedig a szülői anyagi helyzettel erőteljes összefüggést mutat.¹²

A személyi számítógép elterjedtsége ugyancsak a férfiak körében magasabb, ugyanakkor a tanult szakiránnyal, érdeklődési körrel is szoros összefüggést mutat. Ennek tudható be, hogy valamennyi intézmény hallgatói közül a GDF diákjai rendelkeznek legnagyobb arányban számítógéppel, az egyházi intézmények, ezen belül is a tanítóképző főiskolák hallgatói viszont erőteljes lemaradást mutatnak e téren. Bár a mobiltelefon esetében megfigyeltnél kisebb mértékben, de a számítógép esetében is megfigyel-

¹² Valószínűsíthetjük, hogy a mobiltelefon elterjedtsége a felmérés óta ennél nagyobb mértékű. Ezt tükrözik azok az adatok is, amelyeket egy évvel később a PPKE-n rögzítettünk, itt a hallgatók 78%-a számolt be arról, az anyagi háttér azonban itt is erőteljesen differenciált.

hető a jövedelmi viszonyok erőteljes befolyásoló szerepe. Az internet-hozzáférés 24%-os átlagos aránya ugyancsak nagyfokú intézményenkénti, intézménytípusonkénti eltérést mutat, sőt még a számítógép birtoklásánál is nagyobb mértékűt. Míg a magán- és alapítványi főiskolákon saját géppel rendelkezők közül minden második az internetre is rá tud kapcsolódni, addig az egyházi intézmények hallgatóinak alig több mint egyharmada. Az internet-hozzáférés tekintetében a GDF hallgatói elveszítették korábbi kedvező pozícióikat. Az internet-hozzáférés tekintetében a szülői iskolázottság és foglalkozás, s nem utolsósorban az anyagi helyzet igen erőteljes befolyásoló erővel bír: minél iskolázottabb szülőkről van szó, annál valószínűbb, hogy gyermekük rendelkezik internet-hozzáféréssel, s a szellemi munkát végző szülők gyermekei is gyakrabban tartoznak ebbe a körbe. (Az otthoni számítógépes ellátottság, illetve internet-hozzáférés vizsgálatakor ugyanakkor nem szabad figyelmen kívül hagynunk azt a tényt, hogy a diákok több mint fele szüleivel él, s ily módon esetükben a számítógép használat és az internet-hozzáférés egyrészt nem feltétlenül jelent kizárólagos használatot, másrészt a költségek is valószínűleg a családi kasszát terhelik.)

A megkérdezettek 17%-a rendelkezik saját autóval, amely érték egyértelműen jóval magasabb a férfi hallgatók körében, a harmadévesek körében, s a magánintézményekben tanulók esetében. A budapesti lakóhely és a szülőkkel való együttlakás, illetve a saját, önálló lakás ugyancsak megnöveli az esélyét a saját autó használatának, ugyanakkor a szülői iskolázottság kevésbé, a családi és a saját anyagi helyzet annál nagyobb befolyást gyakorol rá. Különösképpen az figyelhető meg, hogy a legfelső jövedelmi/bevételi kategóriába tartozók esetében ugrásszerűen megnő a saját autó előfordulási aránya.

A saját lakás előfordulási aránya duplája a felsőbb évesek körében, mint az első évesek esetében, s az ilyennel rendelkezők túlnyomó többsége tanulmányai során ebben a lakásban is lakik. Ez arra utal, hogy – miután a saját lakással rendelkezők túlnyomó többsége 24 év alatti, s életkoruknál fogva valószínűleg jelentős vagy kizárólagos szülői hozzájárulással jutottak lakásukhoz – a szülők sok esetben a lakhatási problémák megoldásaként, a magas albérleti díjak kiküszöbölésére vásároltak ilyet gyermekeiknek. Miután családi beruházásról van szó, a hallgatói lakástulajdon a szülői jövedelmi és vagyoni helyzettel mutat szoros összefüggést: minél jobb anyagi helyzetű családból származik a hallgató, s minél magasabb az egy főre jutó jövedelem a családban, annál valószínűbb, hogy képesek voltak egy önálló lakásba való befektetésre.

32. táblázat

**Van-e a tulajdonodban, rendelkez-e az alábbiakkal?
(az „igen” válaszok százalékos arányok, N=600)**

	összesen (N=600)	alapítványi intézmé- nyek (N=419)	egyházi intézmények (N=181)
saját autó	17	21	6
saját lakás	14	15	11
mobiltelefon	53	64	28
bankkártya	77	77	78
jogosítvány	74	85	50
személyi számítógép	51	62	23
internet-hozzáférés	24	30	8

A megkérdezett hallgatók átlagosan csaknem 11 ezer Ft-tal magasabbra becsülik azt az összeget, amely szerintük a hallgatói létfenntartáshoz szükséges, mint amennyivel jelenleg rendelkeznek, 2000-ben átlagosan 43,5 ezer Ft-ra tették ezt az összeget. A válaszokban a jelenlegi anyagi helyzet is visszatükröződik, hiszen minél kedvezőbb anyagi helyzetben van valaki, annál erőteljesebb elvárásokat fogalmaz meg: Az alapítványi főiskolák és az egyházi intézmények hallgatói közötti különbség az átlagértékek szintjén is egyértelmű, ugyanakkor a részletesebb elemzés alapján az is látható, hogy az egyházi intézményekben tanulók válaszai sokkal homogénebbek, míg a magán- és alapítványi főiskolák hallgatói ezzel szemben válaszaikban sokkal differenciáltabbak, s ez legfőképpen az intézmények szintjén jelentkezik. Az egyházi intézményekben tanulók 40%-a 11-20 ezer Ft közötti összeget jelölt meg, s további 22% is legfeljebb 30 ezer Ft-ot tartott szükségesnek, a magán- és alapítványi főiskolák hallgatóinak a válaszaikban azonban lényegében nem mutatható ki domináns kategória.

33. táblázat

**A Te intézményedben mennyi pénzre van havonta szüksége egy egyetemistának/főiskolásnak ahhoz, hogy megéljen?
(az egyes kategóriákba tartozó hallgatók százalékos aránya)**

	összesen (N=600)	alapítványi intézmé- nyek (N=419)	egyházi intézmé- nyek (N=181)
max. 10 000 Ft	7	4	14
11-20 000 Ft	22	14	40
21-30 000 Ft	18	17	22
31-40 000 Ft	13	13	11
41-50 000 Ft	13	17	4
50 000 Ft felett	18	25	2
nem tudja	10	11	9
átlagosan (Ft)	43 565	50 737	27 351

Az átlagértékek erőteljes különbséget mutatnak nemek szerint is, amelynek persze részben a már vázolt intézményi sajátosságok, vagyis az intézményenként eltérő férfi-nő arány az oka. A férfi hallgatók átlagosan 54,6 ezer Ft-ból, a női hallgatók 35,6 ezer Ft-ból tudnának megélni, igaz ez a különbség a már említett okok miatt az egyes intézmények szintjén rendszerint mérsékeltebb, némely esetben pedig a tendencia meg is fordul. A legmagasabb összegeket azok jelölték meg, akik a fővárosban laknak (átlagosan 56 ezer Ft), valamint azok, akik saját lakásban, albérletben, bérelt lakásban élnek. Mindazonáltal a szüleikkel együtt élők is jóval magasabb összeget említettek (átlagosan 46,6 ezer Ft), mint a kollégiumban lakó társaik (32,4 ezer Ft). A fővárosi intézmények hallgatói átlagosan 56,6 ezer Ft-ról tettek említést, a vidéki székhelyű intézmények hallgatói pedig közel 33 ezer Ft-ról.

Minél magasabb jövedelmű a család, annál magasabbak a hallgatók elvárásai is: míg a családi jövedelem legalsó kategóriájába tartozó hallgatók átlagosan 29 ezer Ft-ról tettek említést, addig a legmagasabb kategóriához tartozók több mint 67 ezer Ft-ról. Az elvárások természetesen nem függetlenek a hallgatók saját anyagi helyzetétől sem (amelyek persze a legtöbb esetben a szülői anyagi helyzet leképeződései): minél magasabb saját bevétellel rendelkezik valaki, annál valószínűbb, hogy az ideális összeg megjelölésekor is magasabb értéket kaptunk tőle válaszul.

Ha az elvárások és a valóság közötti eltéréseket vizsgáljuk, azt találjuk, hogy a Budapesten lakók és az itt tanulók, valamint a magánintézmények hallgatói és az első évfolyamra járók vágyai és realitásai között van a legnagyobb különbség, ugyanakkor akadnak olyan hallgatói csoportok, amelyek – természetesen az átlagértékeket alapul véve – jelenlegi bevételi viszonyaikat tekintve alig térnek el az általuk ideálisnak tartott mértéktől.

A tényleges és a várározásoknak megfelelő összeg közötti különbség ellenére a hallgatók többsége saját anyagi helyzetét jónak ítéli, mindazonáltal a kisebb gondokról, megszorításokról beszámoló aránya a saját körülmények megítélésekor kissé magasabb volt, mint a szülői háttér hasonló jellegű értékelése során.

34. táblázat

A hallgatók saját jövedelmi helyzetének szubjektív megítélése az intézmény fenntartójának típusa szerint (a válaszok százalékos aránya)

	összesen (N=600)	alapítványi (N=419)	egyházi (N=181)
gond nélkül megél	16	19	9
beosztással jól kijön	42	42	43
megszorításokkal kijön	35	33	39
anyagi gondjai vannak	5	4	6
nélkülözni kényszerül	1	1	3
nem tudja	1	1	-
összesen	100	100	100

Míg az egyházi intézményekben a válaszok inkább a megszorítások és a kisebb anyagi gondok irányába mutatnak, addig az alapítványi intézmények hallgatói valamivel gyakrabban számoltak be arról, hogy gond nélkül meg tudnak élni. Megfigyelhető, hogy azok, akik nem fizetnek költségtérítést, általában kedvezőtlenebbül ítélik meg saját helyzetüket ebből a szempontból, de a legerőteljesebb összefüggés ezúttal is a szülők társadalmi helyzetével és anyagi körülményeivel mutatható ki.

2.3.2. Munkavégzés

Az egyházi intézmények és a magánfőiskolák hallgatói között a legmarkánsabb különbség nem a munkavégzés létében vagy nem létében, hanem inkább annak gyakoriságában és módjában ragadható meg: az egyházi intézmények hallgatói között alacsonyabb a vállalkozói jellegű munkát végzők aránya, s magasabb a kizárólag alkalmi jelleggel vagy a szorgalmi időszakon kívül dolgozóké. Az alapítványi főiskolák csoportján belül kiemelkednek a GDF-re járó hallgatók, akik az átlagosnál gyakrabban dolgoznak rendszeresen, s magasabb közöttük a családi vállalkozásban, vagy egyéb jogviszonyban a tanítási időszakban is dolgozók aránya. (Ez bevételszerkezetükben is megmutatkozik: a munkavégzés a többiekénél jóval magasabb arányt, 45%-ot képvisel.) A munkavállalás erőteljes anyagi motivációjára utal az a tény, hogy az egyáltalán nem dolgozók aránya alacsonyabb (28%) a családjuk anyagi helyzetét kevésbé jónak ítéző családokból származók körében, s mindössze 22% a fizikai foglalkozású szülőkkel rendelkező hallgatók esetében. Ugyancsak ezt támasztja alá az, hogy a rendszeresen vagy gyakran munkát vállalók saját helyzetüket jellemzően kissé kedvezőtlenebbül ítélik meg, ami arra utal, hogy esetükben a munkának komoly jövedelempótló szerepe van.

35. táblázat

A hallgatók munkavégzése százalékos arányok (N=600)

	összesen (N=600)	alapítványi (N=419)	egyházi (N=181)
munkaviszonyszerűen (fél- vagy mellékállás)	10	11	8
gyakran vagy rendszeresen, de nem munkaviszonyban	15	15	15
szorgalmi és/vagy vizsgaidőszakban is, de csak alkalmilag	6	5	11
csak tanítási szünetekben	23	22	25
családi vállalkozásban	9	10	4
saját vállalkozásban	1	2	-
nem dolgozik	35	35	37
összesen	100	100	100

Az 1996-os, az állami intézmények hallgatóit leíró felmérés eredményei azt mutatták, hogy a hallgatók jóval nagyobb hányada, csaknem 80%-a végzett valamilyen munkát, s minden második hallgató a szorgalmi időszakban is dolgozott. A nem állami intézményekben a hallgatók ennél kisebb hányada dolgozik, s ez még akkor is így van, ha a vállalkozói jellegű munkát is bevonjuk a szorgalmi időszakban végzett munkák közé. Az eltérés – a hallgatói interjúk tapasztalatait is figyelembe véve – több okkal magyarázható. A költségtérítéses képzés erőteljes terhet jelent a hallgatók számára, mind tanulmányi téren (egyes intézményekben folyamatos, szinte középiskolás jellegű tanulást feltételez a nyelvi képzés és a szakmai képzéssel járó követelmények miatt), mind pedig a versenyhelyzetet tekintve. Figyelembe véve, hogy a legtöbb intézményben a hallgatók csak kifejezetten jó tanulmányi eredmény elérésekor kaphatnak tanulmányi ösztöndíjat, illetve költségtérítés-kedvezményt, a hallgatóknak jobban megéri erre összpontosítani erőiket. Másrészt a nem kis létszámmal jelenlévő kiváló anyagi háttérrel rendelkező fiatalok nem is szorulnak rá feltétlenül anyagi helyzetük javítására, s amennyiben mégis dolgoznak, azt sok esetben szüleik vállalkozásában teszik. Ugyancsak kevésbé szorulnak rendszeres munkavégzésre azok a hallgatók, akik – az 1996-os vizsgálat 35%-os arányához képest magasabb, 51%-os arányban – szüleiknél laknak, s emiatt megélhetésük terhei egyáltalán nem, vagy csak alacsonyabb összeget jelentenek számukra.

2.3.3. A költségtérítés terhei

A megkérdezettek közel háromnegyede (74%) fizet valamilyen mértékű költségtérítést tanulmányai során, míg azonban a gazdasági és informatikai képzésben 97-98% volt az így válaszolók aránya, a humánképzésben 79%, a tanítóképzésben pedig 7%. (Az 1999/2000-es tanévben még az államilag finanszírozott hallgatók is fizettek költségtérítést, csak a tandíj mértékével csökkentett összeget.) A fizetők túlnyomó többsége 50 ezer Ft-nál nagyobb összeget fizetett félévente, ugyanakkor akadtak néhányan, akiknek ennél kisebb összeggel kellett számolniuk, részben az esetleges kedvezmények miatt, részben pedig amiatt, hogy a költségtérítés bizonyos intézményekben csupán az alapképzésen túli speciális képzési szakok felvételéhez volt szükséges. Éppen ez utóbbi jelenségnek tudható be, hogy a felmérésben szereplők között mindössze egy olyan intézmény van, amelyikből senki sem számolt be arról, hogy valamilyen mértékű költségtérítést fizet. Az is nyilvánvaló ugyanakkor, hogy még az alapítványi és magánfőiskolák hallgatói között is akadnak olyanok, akik – például kiváló tanulmányi eredményeik miatt – díjmentességet élveznek, s a kérdés félévében egyáltalán nem fizettek intézményi hozzájárulást tanulmányaikhoz.

Az 1999/2000-es tanév második félévében kifizetett átlagösszeg hallgatónként 121 ezer Ft volt, amely értéket jócskán megnövelt a Nemzetközi Üzleti Főiskolára járók átlagosnál jóval magasabb anyagi terhelése. Amennyiben az átlagértéket az ide járó hallgatók adatai nélkül képezzük, 90 ezer Ft-os átlagértéket kapunk, amely jóval közelebb áll a legtöbb intézmény által költségtérítés céljából ebben a tanévben szedett összeghez. Miután a költségtérítés mértéke évről-évre változik, a konkrét szám adatok a felmérés óta nyilvánvalóan érvényüket veszítették, az arányokat tekintve azonban – a költségtérítések jelenlegi intézményenkénti összegét tanulmányozva – valószínűleg nincsenek jelentősebb elmozdulások. A hallgatók, illetve szüleik terheit ugyanakkor a tanulmányok időszakában jelentősen csökkentheti az azóta bevezetésre került diákhitel lehetősége, amely a nem állami intézményekben tanulók számára is fennáll, ennek hatását tekintve azonban e felmérésből még nem lehetnek információink.

36. táblázat

**A költségtérítés mértéke az adott félévben azt fizetők körében
(százalékos arányok, N=442)**

max. 80 ezer Ft	16
81-90 ezer Ft	16
91-100 ezer Ft	41
101-110 ezer Ft	9
111-120 ezer Ft	5
120 ezer Ft felett	13
összesen	100
<i>átlag (ezer Ft)</i>	<i>121,2</i>

A hallgatók díjfizetéssel kapcsolatos terhei Magyarországon alapvetően a szülőket terhelik, amire – az életkori jellemzőkön túlmenően – már abból is következtethetünk, hogy mintánkban elenyészően alacsony (mindössze 8 fő) azoknak a száma, akik banki hitelt vettek fel tanulmányaik elvégzéséhez. Az erre vonatkozó kérdés adatai szerint a költségtérítéssel kapcsolatos terheket 74%-ban kizárólag a szülők viselik, s további 13% esetében is jelentős a szülői részvétel aránya. A kérdezettek 8%-a számolt be arról, hogy a díjfizetést kizárólag saját erőből oldja meg, a többiek támogatják valamilyen mértékben a szüleik, vagy más, külső forrásból oldják meg a díjfizetést. Megfigyelhető, hogy azok körében, akik a díjfizetést kizárólag saját erőből oldják meg, az átlagosnál magasabb a rosszabb szociális környezetből származók aránya, akiknek családjában alacsonyabb az egy főre jutó jövedelem, s akiknek a szülei alacsonyabb iskolázottságúak. Az így válaszoló hallgatók közül igen sokan a GDF-re járnak, s féléves tanulmányaikkal kapcsolatos költségeik jellemzően nem magasabbak 90 ezer Ft-nál, sokan munkaviszonyszerűen dolgoznak közülük, életkorukat tekintve jellemzően 25 év feletti. Ugyancsak gyakoribb a nagyobb saját hozzájárulás.

ulás az egyházi intézményekben, ahol viszont a költségtérítéssel kapcsolatos terhek jóval alacsonyabbak

37. táblázat

A költségtérítés mekkora részét fizeti a hallgató és mekkora részét fizetik a szülei? (százalékos arányok a költségtérítést fizetők körében, N=442)

kizárólag a hallgató fizeti	8
kizárólag a szülők fizetik	74
többségét a kérdezett fizeti	2
többségét a szülők fizetik	8
kb. fele-fele arányban fizetik	5
más állja a költségeket	3
összesen	100

38. táblázat

A költségtérítés mekkora terhet jelent számodra, illetve szüleid számára? (százalékos arányok a költségtérítést fizetők körében)

	alapítványi (N=408)	egyházi (N=34)	összesen (N=442)
jelentéktelen	4	21	6
kicsi	16	21	16
közepes	53	35	51
nagy	24	18	23
elviselhetetlenül nagy	2	0	2
nem válaszolt	1	6	1
összesen	100	100	100

A hallgatók bevételeinek és kiadásszerkezetének vizsgálata arra utal, hogy a nappali tagozatos hallgatók jövedelmi helyzete igen erőteljesen függ családjuktól. Ez nyilvánvalóan az állami szférában tanuló hallgatók esetében is így van, s – figyelembe véve a megélhetéshez és a tanuláshoz szükséges havi összeg nagyságát – ezen az azóta bevezetésre került hallgatói hitelrendszer sem tudott érdemben változtatni. A nem állami szférában tanulókat, s ezen belül különösen az alapítványi főiskolák hallgatóit azonban a költségtérítés összege miatt a szüleiktől való még erőteljesebb anyagi függés jellemzi. Ezt a bemutatott adatokon túl számos interjú tapasztalatai is alátámasztják, amennyiben gyermekeik elmondása szerint a tanulás mint a jövőbe való tudatos investálás gyakran szerepel a szülők motivációi között.

2.4. Tanulmányi előmenetel és további tervek

A magán-felsőoktatást érő bírálatok között gyakran szerepelnek a minőségre vonatkozó elemek. Az oktatói és hallgatói teljesítmény mérése intézményenként különböző, ugyanakkor – például a programok előzetes akkreditációja révén – számos közös vonást is tartalmaz. A minőségbiztosítás szempontjából igen értékesek azok a hallgatói vélemények, amelyek azt mutatják, hogy a költségtérítést fizetők különösen gondosan ügyelnek arra, hogy diplomájuknak valóban értéke legyen a munkaerőpiacon, s hogy a felsőoktatásban egyre erőteljesebben megnyilvánuló versenyhelyzetben intézményük ne veszítse el a presztízsét. Az alapítványi intézmények hallgatói közül különösen a gazdasági képzésben résztvevő diákok mutatkoztak nagyon szigorúnak, kétharmaduk úgy érvelt, hogy a rossz tanulmányi eredményeket felmutatóknak – még ha költségtérítést fizetnek is – nincs helyük a felsőoktatásban.

39. táblázat

Te melyik állítással értesz inkább egyet? (a válaszok százalékos megoszlása)

	összesen	alapítványi (N=419)	egyházi (N=181)	fizet költségtérítést (N=442)	nem fizet költségtérítést (N=158)
Ha valaki rosszul tanul, azt ki kell buktatni a felsőoktatási intézményből.	43	45	40	44	39
Ha valaki egyszer bejutott egy felsőoktatási intézménybe, akkor, ha bukások, félévismérlések árán is, de meg kell szereznie az oklevelet.	53	53	54	51	57
nem tudja/nem válaszolt	4	2	6	5	4
összesen	100	100	100	100	100

40. táblázat

És melyik állítással értesz inkább egyet? (a válaszok százalékos megoszlása)

	összesen	alapítványi (N=419)	egyházi (N=181)	fizet költségtérítést (N=442)	nem fizet (N=158)
A költségtérítéses képzésben résztvevő hallgatók kifizetik oktatási költségeiket, így addig maradhatnak az oktatási intézményben, míg meg nem szerzik oklevélüket.	37	36	40	35	44
A rosszul tanuló hallgatókat, még ha költségtérítést fizetnek is, ki kell buktatni a felsőoktatási intézményből.	58	59	54	59	53
nem tudja/nem válaszolt	5	5	6	6	4
összesen	100	100	100	100	100

A válaszok értelemszerűen igen szoros összefüggést mutatnak a kérdezettek tanulmányi eredményeivel is: minél jobb eredményeket elérő hallgatóról van szó, annál valószínűbb, hogy szigorúbban ítéli meg mindkét kérdést. Az egyes szakterületek közül a tanítóképzésben részt vevők tűnnek a legkevésbé szigorúnak: 67%-uk egyetért azzal, hogy ha valaki egyszer bejutott a felsőoktatásba, akkor diplomát is kell szereznie. Ugyanakkor a költségtérítéses képzésben részt vevőkkel kapcsolatban már nem ilyen engedékenyek, hiszen róluk csak 43% mondta azt, hogy – az oktatási költségek kifizetése után – addig maradhatnak egy intézményben, ameddig akarnak.

A tanulmányokkal együtt járó költségek ellenére a kérdezetteknek egy elenyésző része (mindössze 2%) véli úgy, hogy a főiskolát/egyetemet anyagi okok miatt biztosan vagy valószínűleg félbe kell majd szakítania, s az eddigi évhalasztások, megszakítások okai között sem az anyagiak, hanem inkább a tanulmányiak a jellemzőek. Mindez azt mutatja – s ezt a hallgatói interjúk is alátámasztják –, hogy a felsőfokú intézménybe való jelentkezés egy előzetesen komolyan mérlegelt családi döntés, amelynek keretében a családok hosszú távú döntést hoznak.

A megkérdezett hallgatók 4%-a ismételt félévet eddigi tanulmányai során, s ugyancsak 4% azoknak az aránya, akik valamely más okból szakították meg egyetemi/főiskolai tanulmányaikat jelenlegi intézményükben. A tanulmányaikat valamely okból ideiglenesen félbehagyók, majd újrakezdők aránya tehát 8%, hiszen mindössze 2 olyan hallgatót találtunk, akit mindkét esemény érintett már.

A félévisméltés ténye természetesen igen szoros összefüggést mutat a hallgató tanulmányi eredményével. Míg az elmúlt félévben 3-as vagy az alatti osztályzatot elérők körében 13% volt az így válaszolók aránya, s a 3,0-3,5 közötti eredményt felmutatók között is 6%, addig a kérdést megelőző félévben 4-es fölött teljesítők között csak egy ilyen diákot találtunk.

A halasztásnak természetesen számos oka lehet, amelyek között az anyagi okok nem a legjellemzőbbek: mindössze egy hallgató jelölte ezt meg tényleges okként, s további három hallgató esetében lehet áttételesen következtetni erre, amennyiben ők a hazai, illetve külföldi munkavállalást jelölték meg indokként. Külföldi úttal, illetve külföldi tanulmányokkal már jóval többen érveltek: az érintett 25 főből 10 esetében ezek voltak a legfőbb indokok. A halasztás mögött sok esetben tanulmányi okok húzódnak, amelyek lehetnek kényszerítő, illetve önkéntesek is: például egy vagy több sikertelen utóvizsga, a magas tanulmányi követelmények felismerése, a hiányzó ismeretek pótlása stb. Ezen kívül többen családi okokkal magyarázták a kihagyást, s akadt, aki időközben máshová is felvételizett.

A tanulmányaikat ez idáig félbe nem hagyók 6%-a jelezte, hogy volt olyan időszak egyetemi/főiskolai tanulmányaik során, amikor komolyan szóba került, hogy meg kell szakítania, vagy abba kell hagynia az iskolát. Az így válaszolók gyakrabban kerültek ki a kevésbé magas státuszú családok gyermekei közül, s onnan, ahol az egy főre jutó jövedelem jellemzően nem haladja meg a havi 50 ezer Ft-ot, s a több szempontú anyagi változó szerint is rosszabb anyagi körülmények között élnek.

Az okok között a leggyakrabban családi okok, illetve tanulmányi jellegűek (sikertelen vizsgák, túlzottan magas követelmények, kudarcok) húzódnak meg, az anyagi helyzet csak ezt követően áll a bizonytalanság hátterében. Néhányan személyi, illetve világnézeti ellentétekről számoltak be, mások pedig külföldi tanulmányokról, külföldi utakról, vagy itthoni munkavállalási elképzelésekről.

A diplomaszerezés utáni időre vonatkozó tervek a hallgatók több mint egynegyede számára még meglehetősen képlékenyek (ők három vagy több alternatívát is megfogalmaztak), s elsősorban a gazdasági, üzleti jellegű és a bölcsész-/humán képzésben részt vevők esetében figyelhető meg, hogy az átlagosnál több alternatívát is fontolgatnak. A tanult szakirányok, azok eltérő hasznosíthatósága mellett a kedvezőbb szülői iskolázottsági háttér, a jobb anyagi helyzet, a biztosabb nyelvtudás ugyancsak jobb alapot nyújt arra, hogy a hallgató több elképzelést megfogalmazzon. Ugyancsak befolyásoló e tekintetben a tanulmányi eredmény, amelynek kedvezőbb alakulása előrevetíti a többes alternatívát.

A leggyakoribb alternatívának a továbbtanulás, illetve a hazai munkavállalás mutatkozik, az előbbit különösen a főiskolára járók (56%, szemben az egyetemisták 41%-os arányával), ezen belül is egyes tanítóképző intézmények hallgatói hangsúlyozták. A szülői kulturális háttér e tekintetben is befolyásoló tényező, csakúgy mint a hallgatók saját korábbi tanulmányi eredményei.

A munkavállalás mint lehetőség az átlagosnál gyakrabban fogalmazódott meg az alacsonyabb státuszú családokból érkezők esetében, s a nők is nagyobb arányban jelölték meg ezt az alternatívát (64%). Az önálló vállalkozás elképzelése 28% esetében fogalmazódott meg, az átlagosnál nagyobb arányban a férfiak és két gazdasági főiskola (ÁVF, MÜTF) hallgatói esetében. Ott, ahol az édesapa/nevelőapa is vállalkozó, gyakrabban merül ez föl alternatívaként (37%), s általában nem a legjobb eredményeket elérők, hanem inkább a közepes tanulmányi átlagúak körében a legmagasabb az így válaszolók aránya. A megkérdezettek 35%-a fontolgat valamilyen külföldi továbbképzést, munkát, főként egyes magánintézmények (MÜTF, NÜF) hallgatói. Külföldi tervek gyakrabban szerepelnek ott is, ahol mindkét szülő felsőfokú végzettségű (41%), s akik átlagos vagy annál jobb anyagi körülmények között élnek. A nők, a 4-es vagy a fölötti tanulmányi eredményeket elérők ugyancsak gyakrabban számoltak be erről.

Bár a munkába állás nem minden hallgató számára jelenik meg alternatívaként a végzést közvetlenül követő években, hosszabb távon mindenképpen fontos mérőszáma lehet egy intézménynek az, hogy a hallgatók hogyan tudnak elhelyezkedni, mennyire nehéz a szakmájukban képzettségüknek megfelelő állást találniuk. A hallgatók elképzelései és várakozásai e téren igen különbözőek, legtöbbjük azonban nagyon valószínűnek (32%), vagy eléggé valószínűnek (39%) tartja, hogy el tud majd helyezkedni. Az 5-fokú skála átlagértéke 3,96, s az egyes szakterületek hallgatói közül a legjobb esélyeket saját maguk számára a gazdasági, üzleti és az informatikai képzésben részt vevők valószínűsítik, míg a bölcsész jellegű képzésben részesülők valamivel pesszimistábbak, a tanítóképzés részt vevői pedig még kedvezőtlenebb várakozással néznek a jövő elé a majdani munkavállalás szempontjából. Az elhelyezkedési esélyek latolgatásakor a hallgatók többsége a külső körülményeket, a piaci viszonyokat, nem pedig a személyes tanulmányi sikereket/kudarcsokat veszi figyelembe, amit jól mutat, hogy – a gazdasági terület kivételével – azok sem adnak maguknak nagyobb esélyt, akik kifejezetten jó tanulmányi eredménnyel büszkélkedhetnek, mint azok, akik 3-as alatti átlageredményt értek el az elmúlt időszakban.

41. táblázat

Mennyire tartod valószínűnek, hogy az egyetem, főiskola befejezése után képzettségednek megfelelően tudsz elhelyezkedni? (átlagértékek szakterületenként)*

	átlagérték	std. dev.
gazdasági	4,23	0.779
informatikai	4,40	0.747
bölcsész	3,82	0.898
tanító	3,22	1.091
átlagosan	3,96	0.965

* 1=egyáltalán nem valószínű, 5=nagyon valószínű

Az egyetemet, főiskolát végzett pályakezdekők munkaerő-piaci helyzetére vonatkozó 2000. évi vizsgálat egyik kérdése az volt, mennyire befolyásolja a munkaerő-piaci sikerességet az, hogy valaki költségtérítéses képzésben vagy államilag finanszírozott képzésben vesz részt. Bár a tanulmányban (Galasi 2004) közzétett eredmények csak bizonyos dimenziók vizsgálata esetén különítik el az állami és nem állami intézményeket, s a költségtérítéses képzésben részt vevőket mind a két fenntartói kategóriába eső intézményekben vizsgálják, az eredmények azt mutatják, hogy az 1999-ben végzettek körében a költségtérítéses képzés sem keresetben, sem pedig a munkaerő-piaci státusban mérve nem rosszabb minőségű, mint az államilag finanszírozott, sőt a foglalkoztatási esélyeket tekintve a költségtérítéses képzés jobb teljesítményű. A költségtérítéses képzésből kikerülők nagyobb arányban váltak foglalkoztatottá, és kisebb eséllyel tanultak tovább, mint az államilag finanszírozottak, noha 80%-uk főiskolát végzett (szemben az összes pályakezdekő 60%-ával). Mindez arra enged következtetni, hogy azok az előfeltevések, amelyek a költségtérítéses képzésbe bekerülő hallgatók gyengébb képességeire, a költségtérítéses képzés alacsonyabb minőségére vonatkoznak, a munkaerő-piaci sikeresség szempontjából megkérdőjelezhetőek. Ugyanakkor – amint azt a kérdőíves adatfelvétel alapján, s főként az interjúk adataiból magunk is láttuk – az egyes nem állami intézmények munkaerő-piaci státusza igen eltérő, az egyes intézmények volt hallgatói elhelyezkedés és kereseti viszonyok szempontjából igen eltérő helyzetben vannak. Minderre azonban a kérdéses időszakában a kialakulóban lévő intézményrendszer miatt és a végzett hallgatók alacsony száma okán még alig volt kitekintés.

Összegzés

A hallgatói vizsgálat és interjúk adatai többségében alátámasztják, részben pedig módosítják a kutatás hipotéziseit.

1. A kulturális tőke szerepe a vizsgált hallgatói kör továbbtanulása szempontjából valóban erőteljes hatást mutat, s nagy különbségek vannak az egyes szakterületek között. Ugyanakkor az adatok arra is rávilágítanak, hogy a nem állami szféra hallgatói – a képzés profilját is figyelembe véve – e tekintetben nem különböznek jelentős mértékben az állami intézmények hallgatóitól.

2. A logisztikus regressziós modell arra utal, hogy az alapítványi főiskolák hallgatóinak családi háttérét illetően az anyagi tőke erőteljesebb szerepet játszik, mint a család kulturális klímája vagy az apa foglalkozása, noha külön-külön e két tényezőnek is szignifikáns hatása van az intézménytípus szempontjából.

3. Bár a hallgatók intézményválasztási szempontjai között az intézmény közelsége nem jelent elsődleges választási szempontot, úgy tűnik, hogy az intézmények földrajzi elhelyezkedése és infrastrukturális sajátosságai nagymértékben befolyásolják az őket választó hallgatók körét. A vidéki intézmények esetében kimutatható, hogy nem csupán helyi igényeket elégítenek ki, hanem egy tágabb régió szükségleteit is.

4. Az alapítványi főiskolák esetében az intézményválasztási motivációk között a piaci szemlélet valóban fontos szerepet játszik, ugyanakkor egyes felekezeti intézmények esetében a vallásos meggyőződés szerepe is kimutatható, bár valamivel kisebb mértékben.

5. A nem állami felsőoktatási intézményekbe felvettek középiskolai háttérük és nyelvi ismereteik alapján meglehetősen differenciáltak, a nagyon magas szintű képzésben részesülőkől (jó középiskola, nyelvtudás, jó tanulmányi eredmények) a kevésbé jó alapokkal indulókig a hallgatók széles köre megtalálható közöttük. A különbségek leginkább szakterületenként és intézményenként jelentkeznek.

6. A nem állami felsőoktatás hallgatói körében a vártnál alacsonyabb a rendszeresen dolgozók aránya, ami részben a hallgatók leterheltségével, rendszertelen időbeosztásával magyarázható, részben pedig azzal, hogy – jobb családi anyagi körülményeik miatt – egy részük nem szorul rendszeres munkavégzésre. Az intézményi sajátosságok azonban ebben a tekintetben is számottevőek.

7. Az alapítványi és egyházi intézmények eltérő juttatási rendszere, eltérő munkavégzési szokásai és a hallgatók eltérő otthoni anyagi lehetőségei miatt a két fő csoportot nagy különbségek jellemzik bevételszerkezetükben és az önállóan felhasználható pénzüsszeg nagyságát illetően.

A hallgatói létszamarányok és az intézmények diszciplináris jellemzői arra utalnak, hogy Magyarországon a 90-es években egy kiegészítő jellegű magán-felsőoktatás jött létre, amely nem versenyez az állami felsőoktatással, hanem speciális területeken kiegészíti, színesíti azt. Az intézményi sajátosságok vizsgálata és a hallgatók körében végzett adatfelvétel, interjúk megerősítették azt a hipotézisünket, hogy a magán-felsőoktatás Magyarországon nem egységes szektor. Az egyes intézmények többféle hiányra reagáltak, tehát funkcionálisan differenciáltak, ráadásul az intézményfejlődés eltérő szakaszában találhatók.

A nem állami szféra egy jelentős részében a hallgatók (illetve szüleik) valóban befektetésnek tekintik tanulásukat, s erre hajlandók is áldozni. Nem feltétlenül jelenti ez azonban azt, hogy az ebből a szempontból legfőképpen érintett alapítványi és magánfőiskolákra csak gazdag szülők jó módú gyerekei járnak, hiszen a hallgatók társadalmi összetétele még ebben a külső szemmel homogénnek tűnő intézményi szegmensben is igen heterogén. Ugyanígy az sem mondható el, hogy az egyházi intézményeket választók mindannyian kifejezetten vallásosak lennének. Vannak adatok, amelyek alapján azt állíthatjuk, hogy a tudástőke felsőoktatásban meglévő szerepe és a hallgatóknak az állami szférában hagyományosan is megfigyelhető rétegzettsége mellett egyes intézményekben az anyagi tőke is nagy jelentőséggel bír, ez azonban nem a nem állami szféra egészére, csupán annak részterületeire igaz.

A hallgatók összetétele, intézményválasztási motivációja és intézményi értékelése hűen tükrözi az egyes intézmények diszciplináris jellemzőit, valamint képzési és infrastrukturális sajátosságait. A nem állami felsőoktatás nagyfokú tagoltsága a hallgatók heterogén jellemzői alapján is jól nyomon követhető, a különböző intézményi funkciókhoz különböző hallgatói csoportok tartoznak. A kutatás eredményeit más vizsgálatok eredményeivel kiegészítve azt az állítást fogalmazhatjuk meg, hogy a hallgatói összetétel vonatkozásában a nem állami szférában sok tekintetben hasonló rétegződés figyelhető meg az egyes tudományterületek, szakterületek és képzési szintek vonatkozásában, mint amilyenek az állami felsőoktatás megfelelő szegmenseire jellemzők. Az intézményválasztási motivációk között ugyan sok esetben a fenntartó kiléte, az intézmény szellemisége is szerepel, az adatok azt mutatják, hogy – kevés kivételtől eltekintve – ez egy olyan plusz szempont, amely a hallgatók többségénél nem helyettesít, sokkal inkább kiegészít más, fontosabb motivációs tényezőket. Az előzőekben részletesen bemutatott belső rétegződés azt jelenti, hogy nem igazán beszélhetünk a „nem állami felsőoktatási intézmények” hallgatóiról mint egészről, s éppen emiatt fontosak azok a vizsgálatok, amelyek egy-egy szakterületen, a kialakult, már hagyományokkal rendelkező intézmények körében végeznek összehasonlító elemzéseket az állami és nem állami intézmények hallgatói körében.

Irodalom

- Ambróczy Áron-Katona Krisztián: *Harminc kilométer, avagy mekkora a távolság az ELTE és a PPKE Bölcsészkar között?* TDK-dolgozat, PPKE
- Andor Mihály (2002): Diplomás szülők gyerekei. *Educatio*, 11. évf. 2. sz. pp. 191-210.
- Bíró Zsuzsanna (2002): Tanárok a 2002/2003-as tanévben. *Educatio*, 11. évf. 2. sz. pp. 293-312.
- Blaskó Zsuzsa (1998): Kulturális tőke és társadalmi reprodukció. *Szociológiai Szemle*, 3. sz. pp. 55-81.
- Blaskó Zsuzsa (1999): Kulturális tőke és társadalmi mobilitás. *Szociológiai Szemle*, 1. sz. pp. 69-96.
- Bourdieu, P. (1978): *A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése*. Budapest, Gondolat.
- Bukodi Erzsébet (1998): Nőtték-e az iskolázottsági esélyegyenlőtlenségek? *Századvég [Új folyam]*, 9. sz. pp. 159-166.
- Csákó Mihály: ...és a doktor úr gyereke? Adalékok egyes értelmiségi kategóriák gyerekeinek felsőfokú továbbtanulásához. *Educatio*, 2002/2. pp. 211-226.
- DiMaggio, P. (1982): Cultural Capital and School Success: The Impact of Status Culture Participation on the Grades of U.S. High School Students. *American Sociological Review*, 47. pp. 189-201.
- Education at a Glance. OECD Indicators*. (2001 Edition), Paris, CERI.
- Felsőoktatási jelentkezések 2003*. [http://www.felvi.hu/index.ofi?mfa_id=7&hir_id=2146].
- Galasi Péter-Tímár János-Varga Júlia (2000): Pályakezdő diplomások munkaerőpiaci helyzete. *Munkaügyi Szemle*, 12. sz. pp. 22-26.
- Galasi Péter (2004): A költségtérítéses képzés hatása a felsőfokú végzettségű pályakezdők munkaerőpiaci helyzetére. In: Fazekas Károly és Varga Júlia (szerk.): *Munkaerőpiaci tükrök 2004*. Budapest, MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Országos Foglalkoztatási Közalapítvány.
- Gaszó Ferenc (1997): A társadalmi folyamatok és az oktatási rendszer. *Századvég [Új folyam]*, 7. sz. pp. 73-107.
- Gaszó Ferenc-Laki László (1998): *Esélyek és orientációk*. Fiatalok az ezredfordulón. Budapest, Okker.
- Gábor Kálmán-Dudik Éva (2000): Középosztályosodás és a felsőoktatás tömegesedése. *Educatio*, 9. évf. 1. sz. pp. 95-114.

- Ladányi János (1994): *Rétegződés és szelekció a felsőoktatásban*. Budapest, Educatio.
- Lukács Péter (2000 [1995]): Nyugaton és nálunk. In: Nagy Péter Tibor (szerk.): *Oktatáspolitikai és vallásszabadság*. Budapest, Új Mandátum, pp. 13-19.
- Mare, R.D. (1981): Change and Stability in Educational Stratification. *American Sociological Review*, Vol. 46. pp. 72-87.
- MF Műhely az Oktatókutató Intézetben – VI. Társadalmi mobilitás, tehetséggondozás, felsőoktatás. *Magyar Felsőoktatás*, 1999/4. sz. pp. 8-20.
- Nagy Péter Tibor (2002): Egyház és oktatás a rendszerváltás évtizedében. *Educatio*, 1. sz. pp. 73-95.
- Oktatási Évkönyv 2001/2002*. OM, 2002.
- Polónyi István-Tímár János (2001): *Tudásgyár vagy papírgyár*. Budapest, Új Mandátum.
- Pusztai Gabriella (2002): Közösségek rejtett erőforrásai. A felekezeti középiskolák társadalmi háttere napjainkban. *Protestáns Szemle*, 4. sz. pp. 201-217.
- Pusztai Gabriella-Verdes Emese (2002): A társadalmi tőke hatása a felekezeti gimnazisták továbbtanulási terveire. *Szociológiai Szemle*, 1. sz. pp. 90-106.
- Róbert Péter [1991]: Egyenlő esélyek az iskolai képzésben. *Szociológiai Szemle*, 1. sz. pp. 59-84.
- Róbert Péter (1998): Hipotézisek az oktatás és a társadalmi mobilitás összefüggéseiről. *Századvég [Új folyam]*, 8. sz. pp. 156-164.
- Róbert Péter (2000): Bővülő felsőoktatás: ki jut be? *Educatio*, 9. évf. 1. sz. pp. 79-93.
- Rosta Gergely (2002): Ifjúság és vallás. In: Szabó Andrea – Laki László – Bauer Béla (szerk.): *„Ifjúság 2000” – Tanulmányok*. Budapest, pp. 220-239.
- Statisztikai tájékoztató. Felsőoktatás, 1990-től 2001-ig*. OM.
- Szabó Péter (2003): 10 éves a hazai magán-felsőoktatás. Egy kutatás tanulságai I.-II. *Magyar Felsőoktatás*, 1-2-3. sz. pp.45-48, 4-5. sz. pp. 43-48.
- Székelyi Mária-Csepeli György-Örkény Antal (1998): A felsőoktatási hallgatók társadalmi háttere, élet- és tanulmányi feltételeinek alakulása 1997-ben (Összefoglalás). *Magyar Felsőoktatás*. 9. sz.
- Székelyi Mária (1999): Esélyek és esélyegyenlőtlenségek a felsőoktatásban. *Magyar Felsőoktatás*, 4. sz.. pp. 21-23.
- Szemerszki Marianna (1996): *A hallgatók szociális helyzetének feltárására irányuló kérdőíves vizsgálat adatainak elemzése*. Budapest, Oktatókutató Intézet. [Kézirat]
- Varga Júlia (1998): A hallgatók támogatása. *Educatio*, 7. évf. 1. sz. pp. 96-103.

Függelék

1. táblázat

A nem állami felsőoktatási intézmények listája

Egyházi egyetemek

Debreceni Református Hittudományi Egyetem, Debrecen (DRHE)
Evangélikus Hittudományi Egyetem, Budapest (EHE)
Károli Gáspár Református Egyetem, Budapest (KRE)
Országos Rabbiképző-Zsidó Egyetem, Budapest (ORKI-ZSE)
Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest (PPKE)

Egyházi főiskolák

Adventista Teológiai Főiskola, Budapest (ATF)
Apor Vilmos Katolikus Főiskola, Zsámbék (AVKF)
A Tan Kapuja Buddhista Főiskola, Budapest (TKBF)
Baptista Teológiai Akadémia, Budapest (BTA)
Egri Hittudományi Főiskola, Eger (EGHF)
Esztergomi Hittudományi Főiskola, Esztergom (ESZHF)
Győri Hittudományi Főiskola, Győr (GYHF)
Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola, Debrecen (KTIF)
Pápai Református Teológiai Akadémia, Pápa (PRTA)
Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola, Pécs (PHF)
Pünkösdi Teológiai Főiskola, Budapest (PTF)
Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola, Budapest (SSZHF)
Sárospataki Református Teológiai Akadémia, Sárospatak (SRTA)
Sola Scriptura Teológiai Főiskola, Budapest (SSTF)
Szegedi Hittudományi Főiskola, Szeged (SZHF)
Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza (SZAGKHF)
Szent Bernát Hittudományi Főiskola, Zirc (SZBHF)
Szent Pál Akadémia, Budapest (SZPA)
Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskola, Veszprém (VHF)
Vitéz János Római Katolikus Tanítóképző Főiskola, Esztergom (VTIF)
Wesley János Lelkészképző Főiskola, Budapest (WJLF)

Magán-, illetve alapítványi egyetemek

Andrássy Gyula Budapesti Német Nyelvű Egyetem, Budapest

Magán-, illetve alapítványi főiskolák

Általános Vállalkozási Főiskola, Budapest (ÁVF)
Budapesti Kommunikációs Főiskola, Budapest (BKF)
Gábor Dénes Főiskola, Budapest (GDF)
Harsányi János Főiskola, Budapest (HJF)
Heller Farkas Gazdasági és Turisztikai Szolgáltatások Főiskolája, Budapest (HFF)
Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár (KJF)

Modern Üzleti Tudományok Főiskolája, Tatabánya (MÜTF)
 Mozgássérültek Pető András Nevelőképző és Nevelőintézete, Budapest
 (MPANNI)
 Nemzetközi Üzleti Főiskola (International Business School), Budapest (NÜF)
 Zsigmond Király Főiskola, Budapest (ZSKF)

2. táblázat

A vizsgálatba bevont nem állami fenntartású intézmények nappali tagozatos hallgatóinak a létszáma, 1995-2001*

	1995/96	1996/97	1997/98	1998/99	1999/00	2000/01	2001/02
MPANNI	225	224	221	241	250	232	224
ÁVF	0	133	335	479	654	965	967
KJF	1203	1339	1512	1692	1689	1800	2335
NÜF	0	0	278	638	854	1012	908
MÜTF	437	539	619	902	1309	1500	1971
GDF	3382	4487	3861	3432	2826	2173	2353
BKF							191
HFF							199
ZSKF							230
alapítványi intézmények	5247	6722	6826	7384	7582	7682	9378
PPKE	1217	2015	2781	3293	3780	3651	3869
BTK	1018	1501	1774	1948	2074	1870	2063
JÁK	199	514	1007	1345	1706	1781	1723
ITK						86	83
KRE	345	491	680	944	1213	1446	1804
BTK	345	491	680	788	930	1013	1113
ÁJK	0	0	0	156	283	433	575
TFK	150	150	144	139	126	140	116
KTIF	825	915	910	1097	1113	1052	1010
VTIF	520	509	499	522	549	530	602
AVKF	468	503	519	584	597	582	539
WJLF	213	301	329	162	256	285	400
vizsgált egyházi intézmények	3738	4884	5862	6741	7634	7686	8224
vizsgált intézmé- nyek összesen	8985	11606	12688	14125	15216	15368	17602

Forrás: Statisztikai tájékoztató. Felsőoktatás, OM

* főiskolai, egyetemi szintű képzés

3. táblázat

A függő és a magyarázó változók közötti kétváltozós korrelációk

	INTTIP2	GIMN2	BP2	PFOGL	EGYFO	TARTFOGY	GOND2	APAFELS2	ANAFELS2	NAGYSZ2
INTTIP2	1.0000	-.2504***	.2000***	-.2109***	.3919***	.4000***	.2403***	.0564	.0272	-.0362
GIMN2	-.2504***	1.0000	-.1840***	-.0231	-.0001	-.0269	.0385	.1525**	.0624	.0667
BP2	.2000***	-.1840***	1.0000	-.1353	.2642***	.1211*	.0898	.0229	-.0217	.0126
PFOGL	-.2109***	-.0231	-.1353*	1.0000	-.2901***	-.4129***	-.2827***	-.3115***	-.1742***	-.2366***
EGYFO	.3919***	-.0001	.2642***	-.2901***	1.0000	.4562***	.3983***	.1319*	.0557	.1197
TARTFOGY	.4000***	-.0269	.1211*	-.4129***	.4562***	1.0000	.3647***	.3032***	.2090***	.1954***
GOND2	.2403***	.0385	.0898	-.2827***	.3983***	.3647***	1.0000	.1157*	.0891	.0514
APAFELS2	.0564	.1525**	.0229	-.3115***	.1319*	.3032***	.1157*	1.0000	.4848***	.3701***
ANAFELS2	.0272	.0624	-.0217	-.1742**	.0557	.2090***	.0891	.4848***	1.0000	.3724***
NAGYSZ2	-.0362	.0667	.0126	-.2366***	.1197*	.1954***	.0514	.3701***	.3724***	1.0000

A korreláció szignifikanciaszintje: ***= $p < 0.001$, **= $p < 0.01$, *= $p < 0.05$

Summary

Marianna Szemerszki: Students in Non-State Higher Education

Institute for Higher Education Research, Budapest, 2005

Research Papers 269

By the turn of the millennium the number of students at the Hungarian universities and colleges more than tripled comparing with that of the early 1990s, however, higher education went through a significant change not only with respect to its volume, but to the structure of education as well (levels and methods of education, faculties, ways of financing, institution network).

The private segment of higher education has gone through a dramatic change since the political changes of 1989, and this transformation has not yet been finished – although its tendency can be considered to slow down. After the initial boom, the number of students in private higher education is slowly increasing at present, and the rate of growth is approaching to that of the public sphere. Therefore, with respect to the current tendencies, the extent of the Hungarian private higher education can be considered of supplementary nature in the Geiger (see *The Encyclopedia of Higher Education*, p. 1450) sense, which is seen in certain special fields along with the dominance of public higher education; it does not compete with public higher education, but supplements or colors it.

The survey conducted in the academic year of 1999-2000 among full-time students is a snapshot of the composition of students in the given sector, and of the special features of the students in the given institutions or institution groups in a period of time when most of the institutions were already over the initial, embryonic section of the institution development, and were aimed at creating their own infrastructure of teachers and institution, and defining a certain profile and mission statement.

The great diversity of private higher education can be traced back on the heterogeneous features of the students. Supplementing the results of the research with the results of other surveys, we can draw the conclusion that layers of student structures can be observed in private higher education with respect to the given sciences, special fields, and education levels that are similar to the corresponding segments in public higher education. Motivations of choosing a given institution often include the governor of the institution, and the spirituality of the institution, and data shows that – with few exceptions – for the majority of students these are only additional fac-

tors that do not substitute but rather supplement other, more important motivation factors. The above-described internal layers mean that we cannot really speak about students in “private higher education” as a whole, consequently research that includes comparative analyses concerning the students in state and non-state institutions having a long traditional in a given field is of vital importance.

A **Felsőoktatási Kutatóintézet** a magyar oktatásügy átfogó problémáinak tudományos kutatóhelye.

Vizsgálatai a felsőoktatáson túl a közoktatásra, a szakképzésre és az ifjúsági korosztályokra is vonatkoznak, ezek problémáit összefüggéseikben elemzik, és így elősegítik az oktatásügy egészére vonatkozó döntések hosszú távú tudományos megalapozását, előkészítését.

Elemzése a rendszerváltás oktatási következményeire éppúgy irányulnak, mint az ezredforduló globalizációs kihívásainak és az Európai Unió csatlakozás követelményeihez történő társadalmi alkalmazkodásnak az oktatáspolitikai feltételeire.

Az Oktatási Minisztérium felsőoktatási helyettes államtitkára által felügyelt intézet kutatási profilja – eltérően a hasonló típusú intézményekétől – stratégiai jellegű, vagyis a felsőoktatási, a köz- és szakoktatási rendszernek a strukturális, szerkezeti, politikai, finanszírozási, fejlesztési problémáira irányul, ezeket országos, regionális, területi és helyi, illetve intézményi szinten egyaránt vizsgálja.

Empirikus szociológiai kutatásaival, statisztikai és oktatás-gazdaságtani elemzéseivel, politikai esettanulmányaival a Felsőoktatási Kutatóintézet hozzájárul a felsőoktatás és a középfokú iskolahálózat fejlesztéséhez, az iskolázási létszámok és a pedagógusszükséglet előrejelzéséhez, az oktatásfinanszírozási alternatívák kimunkálásához, a felsőoktatási és tudományos kutatás Európai Unió és nemzetközi integrációjához.

Eredményeit a kormányzati oktatáspolitikai formálói közvetlenül is felhasználják, de munkatársai szakértőként a helyi önkormányzatok, a parlamenti bizottságok oktatási koncepcióinak kialakításához is hozzájárulnak.

Az intézet fenntartója az Oktatási Minisztérium, de kutatási költségeinek jelentős részét pályázati úton (OTKA, OKTK, külföldi és nemzetközi szervezetek stb.) nyeri el, illetve külső megrendelésre (önkormányzatok, kormányzati és érdekszervezetek, felsőoktatási intézmények, nagyvállalatok, alapítványok stb.) megbízásából is végez vizsgálatokat, közvélemény-kutatásokat, szakképzési és felsőoktatási intézmények, intézményhálózatok átvilágítását.

Kialakult kapcsolatrendszere sokrétű: az intézet, illetve vezető munkatársai éppúgy tagjai számos nemzetközi kutatási szervezet, folyóirat és intézmény irányító testületének, mint ahogyan a hazai tudományos és közélet testületeinek is – az MTA Pedagógiai Bizottságától a Magyar Akkreditációs Bizottságig.

A Felsőoktatási Kutatóintézet a Debreceni Egyetemmel együttműködve a felsőoktatás-kutatók posztgraduális képzésének egyik országos központja, és közös Kutatási Központot működtet az ELTE Társadalomtudományi Karával is. Az intézet munkatársai emellett tanítanak az ELTE, a DE, a SZTE, a PTE, a Budapesti Corvinus Egyetem stb. egyetemi kurzusain és több főiskolán, illetve a pedagógus-továbbképzés területi intézményeiben is.

A Felsőoktatási Kutatóintézet legújabb kiadványai

Kutatás közben füzetsorozat: A jelen kiadvány hátoldalán

Educatio folyóirat

Eddig megjelent kilenc évfolyam.

Legújabb számaink:

E-learning
Európai Unió
Alternatív oktatás
Műveltség
Pedagógusképzés
Politikai szocializáció
Budapest
Hallgatói mobilitás

Sajtó alatt:

Egyházak és oktatás
Óvodák
Mérleg

Társadalom és oktatás könyvsorozat

15. Andor Mihály – Liskó Ilona: Az utolsó igazgatóválasztás.
16. Ladányi János: Rétegződés és szelekció a felsőoktatásban.
17. Hrubos Ildikó (szerk.): Az ismeretlen szakképzés.
18. Kelemen Elemér: Hagyomány és korszerűség.
19. Nagy Péter Tibor: Hajszálcsovek és nyomáscsoportok.
20. Kozma Tamás: Határokon innen, határokon túl.
21. Havas Gábor – Kemény István – Liskó Ilona: Cigány gyerekek az általános iskolában.
22. Hrubos Ildikó: A "bolognai folyamat".
23. Forray R. Katalin – Hegedüs András: Cigányok, iskola, oktatáspolitikai.
24. Hrubos Ildikó (szerk.): A gazdálkodó egyetem.
25. Polónyi István: A hazai oktatás gazdasági jellemzői a 20-21 századfordulón.
26. Lukács Péter, Nagy Péter Tibor (szerk.): Oktatáspolitikai. Válogatás a hazai szakirodalomból.
27. Kozma Tamás: Kisebbségi oktatás Közép-Európában.

A Felsőoktatási Kutatóintézet kiadványai megrendelhetők az Intézet honlapján keresztül (www.hier.iif.hu), illetve megvásárolhatók a Kódex Könyvruházban

(1054 Budapest, Honvéd u. 5.; tel./fax: 331-63-50, 302-8275/106).

Ára: 670,- Ft

A Kutatás közben sorozat újabb füzetei:

- 240 Forray R. Katalin – Híves Tamás:** A leszakadás regionális dimenziói.
- 241 Györgyi Zoltán:** Tanulás felnőttkorban.
- 242 Kozma Tamás – Rébay Magdolna (szerk.):** Felsőoktatási akkreditáció Európában.
- 243 Venter György:** A tanári mesterség alapozása I.
- 244 Venter György:** A tanári mesterség alapozása II.
- 245 Radácsi Imre:** Regionális oktatáspolitikai és területfejlesztés az Európai Unióban és Magyarországon.
- 246 Hrubos Ildikó – Szentannai Ágota – Veroszta Zsuzsanna:** A gazdálkodási filozófia és gyakorlat érvényesülése az egyetemeken.
- 247 Liskó Ilona:** A szakmai előkészítő oktatás bevezetése.
- 248 Kozma Tamás:** Kisebbségi oktatás Közép-Európában.
- 249 Forray R. Katalin – Híves Tamás:** A szakképző intézmények alkalmazkodása a társadalmi-gazdasági feltételekhez (1990-2000).
- 250 Liskó Ilona:** Kudarcok a középfokú iskolákban.
- 251 Tót Éva:** A Socrates program értékelésének tanulságai.
- 252 Victor Karady – Peter Tibor Nagy:** Educational Inequalities and Denominations – Database for Transdanubia, 1910 I.
- 253 Victor Karady – Peter Tibor Nagy:** Educational Inequalities and Denominations – Database for Transdanubia, 1910 II.
- 254 Forray R. Katalin – Híves Tamás:** A szakképzési rendszer szerkezeti és területi átalakulása (1990-2000).
- 255 Polónyi István:** A hazai felsőoktatás demográfiai összefüggései a 21. század elején.
- 256 Polónyi István:** A felnőttképzés megtérülési mutatói.
- 257 Liskó Ilona:** A szakképző iskolák kollégiumai.
- 258 Biró Zs. – Hrubos I. – Lovász G. – Pásztor A.:** Az oklevélmelléklet rendszere néhány európai egyetemen.
- 259 Liskó Ilona:** Perspektívák a középiskola után.
- 260 Török Balázs:** A kisgyermekkorú nevelés és gondozás nemzetközi összehasonlításának alapja.
- 261 Török Balázs:** A gyermeküket óvodáztató szülők körében végzett országos felmérés eredményei.
- 262 Polónyi István:** Patyomkin finanszírozás – Hogyan tovább a felsőoktatás finanszírozásával?
- 263 Györgyi Zoltán – Mártonfi György:** A Leonardo mobilitási program hatása a résztvevőkre.
- 264 Tót Éva:** Oktatási indikátorok – Az OECD INES Network-B tevékenysége.
- 265 Polónyi István:** A felsőoktatási beiskolázási keretszámok szakmai szerkezete.
- 266 Havas Gábor – Liskó Ilona:** Szegregáció a roma tanulók általános iskolai oktatásában.
- 267 Sáska Géza:** A szocialista és a polgári nevelés radikális alternatívái.
- 268 Liskó Ilona:** A roma tanulók középiskolai továbbtanulása.

A Felsőoktatási Kutatóintézet kiadványai megrendelhetők az Intézet honlapján keresztül (www.hier.iif.hu), illetve megvásárolhatók a Kódex Könyvruházban (1054 Budapest, Honvéd u. 5.; tel./fax: 331-63-50, 302-8275/106).